

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ННІ неперервної освіти**

ПОГОДЖЕННЯ
В.о. директора ННІ неперервної освіти

_____ **Юлія НЕГОДА**

« _____ » _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
В.о. завідувача кафедри
публічного управління,
менеджменту інноваційної
діяльності та дорадництва

_____ **Ольга ВИТВИЦЬКА**

« _____ » _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «Інструменти забезпечення сталого розвитку
територіальних громад»

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітня програма «Публічне управління та адміністрування»

Орієнтація освітньої програми _____ освітньо-професійна _____

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

_____ **Олександр ЖЕМОЙДА**

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи
д.держ.упр, доцент

_____ **Сергій ПРИЛПКО**

Виконав

_____ **Максим ЛЮТОВ**

Київ - 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ННІ неперервної освіти**

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. завідувача кафедри
публічного управління, менеджменту
інноваційної діяльності та дорадництва

д.е.н., проф. _____ **Ольга ВИТВИЦЬКА**
“ _____ ” _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ

Лютову Максиму Андрійовичу

[прізвище, ім'я, по-батькові]

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітня програма _____ «Публічне управління та адміністрування»
Орієнтація освітньої програми _____ освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи «Інструменти забезпечення
сталого розвитку територіальних громад»

Затверджена наказом ректора НУБіП України № 9 «С» від 07.01.2025 р.

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2025.10.29

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: нормативно-правові акти, монографічна література, наукові статті вітчизняних та зарубіжних учених з питань публічного управління територіальними громадами.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Концептуальні основи сталого розвитку територіальних громад.
2. Інструментарій сталого розвитку територіальних громад в Україні.
3. Інноваційні вектори вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні.

Перелік графічного матеріалу : 10 таблиці, 7 рисунків.

Дата видачі завдання «10» жовтня 2024 р.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи _____

Сергій ПРИЛПКО

Завдання прийняв до
виконання _____

Максим ЛЮТИЙ

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота на тему: «Інструменти забезпечення сталого розвитку територіальних громад» має вступ, три розділи, висновки та список використаної літератури. Основна частина складає 81 сторінку комп'ютерного тексту. В роботі міститься 10 таблиць та 7 рисунків. Список використаної літератури складається з 95 найменувань.

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад формування інструментів сталого розвитку територіальних громад та розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення та практичного впровадження в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі публічного управління сталим розвитком територіальних громад.

Предмет дослідження – інструменти забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Методи дослідження. Для досягнення мети та поставлених завдань магістерської роботи використовується комплекс загальнонаукових методів дослідження, зокрема системний підхід – для вирішення більшості поставлених завдань. Історичний метод, індукція, порівняння, аналогія та абстрагування для визначення предмета дослідження, розкриття змісту категорій дослідження. Аналітичний метод для відбору наукової інформації за темою дослідження. Метод узагальнення для виокремлення інноваційних векторів удосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду в цій сфері.

У першому розділі визначено сутність та принципи концепції сталого розвитку; досліджено концептуальні засади забезпечення сталого розвитку територіальних громад, а також розглянуті підходи до класифікації та застосування інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад. У другому проаналізовано виклики для сталого розвитку

територіальних громад в Україні в умовах воєнного стану та соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні. Третій розділ присвячено обґрунтуванню особливостей екологічних інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні та розробці рекомендацій щодо вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду в цій сфері.

Ключові слова: ВОЄННИЙ СТАН, ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ, МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ, ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА, СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ, ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ.....	7
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	12
1.1. Сутність та принципи концепції сталого розвитку.....	12
1.2. Імперативи забезпечення сталого розвитку територіальних громад: теоретичний аспект.....	19
1.3. Підходи до класифікації та застосування інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад.....	27
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	36
2.1. Виклики для сталого розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану.....	36
2.2. Характеристика соціально-економічних інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад.....	42
2.3. Особливості використання екологічних інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад.....	49
Висновки до розділу 2.....	55
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ	57
3.1. Сучасні інструменти забезпечення сталого розвитку територіальних громад: інтеграція провідного зарубіжного досвіду в Україну.....	57
3.2. Планування розвитку територіальних громад в умовах цифровізації.....	62
3.3. Загальні інноваційні вектори вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні.....	70
Висновки до розділу 3.....	74
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ:

ВПО	– внутрішньо переміщені особи;
ВРУ	– Верховна Рада України;
ГІТ	– геоінформаційні технології;
ЕУ	– електронне урядування;
ЄС	– Європейський Союз;
ЗСУ	– Збройні сили України;
ІКТ	– інформаційно-комунікаційні технології;
КМУ	– Кабінет Міністрів України;
МВФ	– міжнародний валютний фонд;
Мінцифри	– Міністерство цифрової трансформації України;
МФК	– міжнародна фінансова корпорація;
НПА	– нормативно-правові акти;
ОМС	– органи місцевого самоврядування;
ОЕСР	– Організація економічного співробітництва і розвитку;
ООН	– Організація об'єднаних націй;
ППП	– публічно-приватне партнерство;
ТГ	– територіальні громади;
ЦНАП	– центр надання адміністративних послуг;
ЦОВВ	– Центральні органи виконавчої влади;
ШІ	– штучний інтелект.

ВСТУП

Актуальність теми. Реформа децентралізації в Україні триває попри усі надзвичайні виклики, які вирішують зараз територіальні громади в умовах повномасштабної агресії РФ. За цих складних умов функціонування публічного управління в Україні актуалізується потреба пошуку інноваційних та адаптування вже апробованих підходів та інструментів до забезпечення стійкості, повоєнного відновлення та сталого розвитку територіальних громад на основі досвіду, що має міжнародне визнання [26].

При цьому потрібно враховувати, що жоден із ресурсів та інструментів розвитку територіальних громад не є ані унікальним, ані незамінним. Тому організаційна діяльність органів місцевого самоврядування щодо розвитку громад має бути спрямована на досягнення оптимальної комбінації ресурсів та інструментів, що дозволяє перетворити короткострокову конкурентну перевагу на довгострокову та забезпечити константність процесу цілеспрямованого сталого розвитку громади [79]. Водночас потрібно враховувати, що нова воєнна реальність в Україні диктує нові підходи до процесів формування та використання найбільш ефективних інструментів, що сприятимуть забезпеченню сталого розвитку територіальних громад в індетермінованих умовах.

З огляду на викладене вище, можемо констатувати актуальність проведення комплексного наукового дослідження щодо пошуку та впровадження інноваційних інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні (насамперед, в умовах невизначеності та підвищеного ризику).

Варто констатувати, що з даної проблематики вже сформовано ґрунтовну науково-дослідницьку базу. Особливо помітний внесок у теорію сталого розвитку зробили такі зарубіжні вчені, як Х. Райф, Г. Саймон, О. Уайт, М. Мескон, а також вітчизняні – В. Бакуменко, Ю. Бицюра, З. Бурик,

В. Буркинський, О. Гарафонова, О. Дейнеко, Н. Діденко, Н. Карданська, І. Семенець-Орлової, А. Халецька, Д. Юдін та ін.

Дослідженням процесів реформування системи публічного управління, процесів децентралізації та багатоаспектних модернізаційних змін зроблено в наукових працях О. Антонової, Т. Бельської, О. Васильєвої, Н. Васильєвої, Л. Гаєвської, І. Дегтярьової, О. Євсюкової, А. Лелеченко, О. Карпенка, Н. Обушної, І. Хожило, та інших вітчизняних дослідників.

Питанням забезпечення сталого розвитку територіальних громад приділяли увагу М. Ажажа, Є. Бородін, Г. Борщ, В. Вакуленко, О. Врублевський, Н. Гончарук, І. Дульська, Т. Журавель, О. Ігнат, О. Калашнікова, С. Квітка, С. Кльоба, Т. Лозинська, І. Лопушинський, Т. Маматова, С. Невмержицька, С. Прилипко, М. Трещов, Ю. Шаров, Т. Шестаковська, та інші. та ін.

Незважаючи на наявність значного теоретичного надбання в контексті досліджуваної проблематики, на наше переконання, потребує подальшого вдосконалення система інструментів щодо забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні з урахуванням сучасних суспільних викликів і загроз.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є обґрунтування концептуальних засад формування інструментів сталого розвитку територіальних громад та розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення та практичного впровадження в Україні.

Реалізація зазначеної вище мети обумовила необхідність розв'язати такі *завдання* науково-теоретичного, методичного та практичного характеру:

- визначити сутність та принципи концепції сталого розвитку;
- з'ясувати теоретичні особливості імперативів забезпечення сталого розвитку територіальних громад;
- розглянути підходи до класифікації та застосування інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад;
- проаналізувати виклики для сталого розвитку територіальних громад в Україні умовах воєнного стану;

- охарактеризувати соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні;
- обґрунтувати особливості екологічних інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні;
- розробити загальні інноваційні вектори вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду в цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі публічного управління сталим розвитком територіальних громад.

Предмет дослідження – інструменти забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Методи дослідження. Для досягнення мети та поставлених завдань магістерської роботи використовується комплекс загальнонаукових методів дослідження.

Системний підхід є методологічною основою всього магістерського дослідження й використовується для вирішення більшості поставлених завдань. Історичний метод, індукція, порівняння, аналогія та абстрагування застосовані окремо або в комплексі під час визначення предмета дослідження, розкриття категорій у предметній сфері дослідження. За допомогою аналітичного методу здійснено відбір наукової інформації за темою дослідження; із застосуванням методу єдності історичного й логічного підходів ідентифіковано сучасні виклики та тенденції сталого розвитку територіальних громад в Україні та здійснено формалізацію міжнародно визнаних принципів сталого розвитку територіальної громади. Метод узагальнення використані у процесі обґрунтування імперативів забезпечення сталого розвитку територіальних громад та загальних інноваційних векторів вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду в цій сфері.

Інформаційною базою дослідження виступають наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, Конституція України, укази Президента України, закони України інші нормативно-правові та організаційно-розпорядчі документи, аналітичні матеріали міжнародних програм, зокрема U-LEAD with Europe, DOBRE та Програми розвитку ООН (ПРООН) тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та уточнені в роботі теоретичні положення і практичні рекомендації доведені до рівня конкретних пропозицій, що можуть бути використані у процесі забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні.

Структура роботи. Магістерська кваліфікаційна робота викладена на 93 сторінках загального тексту. Робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел із 95 найменувань. Робота містить 10 таблиць і 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність та принципи концепції сталого розвитку

У сучасних умовах глобалізації та зростання антропогенного навантаження на природні системи концепція сталого розвитку набуває ключового значення для формування ефективної соціально-економічної та екологічної політики. Вона постає як відповідь на необхідність узгодження потреб нинішнього покоління з можливостями майбутніх поколінь забезпечувати власний добробут. Сталий розвиток охоплює комплекс взаємопов'язаних підходів, що спрямовані на гармонізацію економічного зростання, соціальної справедливості та раціонального використання природних ресурсів. Розкриття сутності цієї концепції та аналіз її базових принципів є важливим етапом теоретичного обґрунтування сучасних стратегій державного та регіонального розвитку, зокрема в українському контексті, де виклики екологічної безпеки та соціальної стабільності набувають особливої актуальності.

Як слушно зауважують А. Сабовчик та А. Попович, концепції сталого розвитку обговорюються та аналізуються з різних теоретичних точок зору. Вони показують складність вибору правильних дій у напрямку сталого розвитку. І три стовпи сталого розвитку, а саме соціальний, економічний та екологічний, слід розглядати разом, щоб досягти ефективного планування сталого майбутнього через співпрацю експертів з різних дисциплін [71, с. 416].

Аналогічної думки дотримується Тарасюк О.В., який під сталим розвитком пропонує розуміти багатовимірну концепцію, що поєднує три основні складові: економічну – забезпечення економічного зростання без виснаження ресурсів; соціальну – створення справедливого суспільства з рівними можливостями для всіх; екологічну – збереження природи та раціональне використання ресурсів. Це стратегія гармонійного співіснування

суспільства та природи, що допомагає нинішнім поколінням жити гідно, не створюючи криз для майбутніх поколінь [75, с. 53].

Провівши аналіз наукових джерел з питань сталого розвитку, узагальнимо основні етапи розвитку концепції сталого розвитку з початку її зародження і до сьогодні (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні етапи формування та розвитку концепції сталого розвитку*

Назва етапу	Період	Основні документи	Ключові положення	Представник и, організації
Передумови сталого розвитку	До 1960 років	Есе про закон народонаселення (Т.Мальтус, 1798), Теорія економічного добробуту (А.Пігу, 1920)	Проблема обмежених природних ресурсів, економічна рівновага та зовнішні ефекти	Т.Мальтус, А.Маршалл, А.Пігу, Римський клуб
Усвідомлення екологічних проблем	1960–1970 роки	Межі зростання (1972), The Population Bomb (1968)	Моделювання глобальних екологічних процесів, необхідність обмеження зростання виробництва та споживання	Донелла Медоуз, Дж.Форрестер, Пол Ерліх
Становлення концепції сталого розвитку	1980–1990 роки	Our Common Future (1987), Декларація Ріо-де-Жанейро (1992)	Визначення сталого розвитку: “задоволення потреб сучасного покоління без шкоди для майбутніх поколінь”	Гру Харлем Брундланд, ООН
Інституціоналізація сталого розвитку	2000 роки	Декларація Йоганнесбурга (2002), Цілі тисячоліття (2000)	Посилення глобального партнерства для вирішення проблем бідності, екології, соціального розвитку	ООН, ЮНЕП, ВООЗ
Глобальна імплементація	2010–2020 роки	Цілі сталого розвитку ООН (2015), Паризька кліматична угода (2015)	17 цілей сталого розвитку, боротьба зі змінами клімату, скорочення бідності та нерівності	ООН, Світовий банк, ЄС
Інтеграція у стратегії розвитку	2020–2025 роки	Європейський зелений курс (2019). ESG-стандарти (2020)	Перехід на безвуглецеву економіку, екологічні стандарти бізнесу, сталий розвиток в корпоративному управлінні	ЄС, МФК, бізнес-спільнота
Прогнозний етап: технологічний прорив та постсталий розвиток	2025–2050 роки (прогноз)	Глобальна кліматична стратегія 2050 (очікуваний документ). Глобальна ініціатива «Зелений штучний Інтелект»	Перехід до кліматично-нейтральних технологій, масове використання зелених інновацій, впровадження штучного інтелекту для управління сталим розвитком, контроль за впливом бізнесу на довкілля через Big Data та IoT	Tesla, ООН, МВФ, Ілон Маск, Міжнародні корпорації

*Джерело: [75].

Вперше до наукового дискурсу поняття “сталий розвиток” було введено прем’єр-міністром Норвегії Гру Харлем Брундланд [44] у 1987 році у звіті Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше

спільне майбутнє». Вона визначила його як розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не загрожуючи можливостям майбутніх поколінь, коли використання ресурсів, інвестиції, технічний прогрес і інституційні зміни відповідають потребам як сьогодення, так і майбутнього [11].

Під час Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку у 1992 році сталий розвиток був визначений як розвиток суспільства, що відповідає потребам сучасності, не ставлячи під загрозу можливість задоволення потреб майбутніх поколінь.

У вересні 2000 року на Саміті Тисячоліття ООН лідери 189 країн ухвалили Декларацію Тисячоліття, взявши зобов'язання співпрацювати для підвищення глобальної безпеки, добробуту та справедливості. У документі було визначено вісім ключових цілей, відомих як Цілі розвитку тисячоліття. Прийняті у 2001 році, ці цілі містили 8 основних напрямів, 21 завдання та 60 індикаторів. Вони зосереджувалися на соціальному прогресі, включаючи боротьбу з бідністю, голодом, покращення освіти та розширення прав жінок. Три з цих цілей стосувалися охорони здоров'я: покращення дитячого здоров'я, зміцнення здоров'я матерів та боротьба зі СНІДом, малярією та іншими хворобами [91].

Цілі розвитку тисячоліття сприяли значним глобальним досягненням, хоча прогрес був нерівномірним між країнами.

У вересні 2015 року всі 193 країни-члени ООН прийняли план дій, спрямований на досягнення кращого спільного майбутнього. У наступні 15 років зусилля було зосереджено на подоланні крайньої бідності, зменшенні нерівності, забезпеченні справедливості та збереженні навколишнього середовища. Основу цього плану склали 17 Цілей сталого розвитку, які визначають майбутнє, до якого прагнуть усі народи без виключень. «Ми твердо налаштовані звільнити людство від бідності та забезпечити захист нашої планети» [95] – такі слова наведено у тексті Цілей сталого розвитку, затверджених 25 вересня 2015 року, які замінили Цілі розвитку тисячоліття.

Цілі сталого розвитку, відомі також як «Глобальні цілі», є закликом до об'єднаних дій, спрямованих на викорінення бідності, захист навколишнього середовища та створення умов для миру і процвітання. Ці 17 Цілей, продовжуючи успіхи Цілей розвитку тисячоліття, розширюють спектр пріоритетів, включаючи нові виклики, такі як кліматичні зміни, економічна нерівність, інновації, стале споживання, мир і справедливість. Всі цілі є взаємопов'язаними, і успіх в одній залежить від досягнення прогресу в інших [71, с. 418]. Генеральна Асамблея ООН затвердила документ «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», який офіційно визначив ці Цілі сталого розвитку. До них належать:

Ціль 1: Ліквідація бідності.

Ціль 2: Подолання голоду, забезпечення продовольчої безпеки, покращення харчування та сприяння сталому сільському господарству.

Ціль 3: Сприяння здоровому способу життя та добробуту для людей будь-якого віку.

Ціль 4: Гарантування справедливої якісної освіти та можливостей навчання упродовж усього життя.

Ціль 5: Досягнення гендерної рівності, розширення прав і можливостей жінок та дівчат.

Ціль 6: Забезпечення доступності водних ресурсів та санітарії для всіх.

Ціль 7: Гарантування доступу до сучасних, стійких джерел енергії за доступною ціною.

Ціль 8: Забезпечення сталого економічного зростання, повної та продуктивної зайнятості.

Ціль 9: Розвиток стійкої інфраструктури, сприяння індустріалізації та інноваціям.

Ціль 10: Зменшення нерівності всередині країн та між ними.

Ціль 11: Створення стійких, безпечних, інклюзивних та екологічно стійких міст.

Ціль 12: Забезпечення сталих моделей споживання і виробництва.

Ціль 13: Невідкладні дії для боротьби зі зміною клімату та її наслідками.

Ціль 14: Збереження та сталий розвиток океанів, морів та морських ресурсів.

Ціль 15: Відновлення та збереження екосистем суші, боротьба з опустелюванням, зупинка деградації земель і втрати біорізноманіття.

Ціль 16: Сприяння миру, справедливості та створення ефективних, інклюзивних інституцій.

Ціль 17: Посилення засобів реалізації та активізація Глобального партнерства для сталого розвитку.

Загалом до Цілей сталого розвитку входять 17 цілей і 169 завдань.

У 2015 році понад 190 країн прийняли 17 цілей сталого розвитку (ЦСР) ООН, що встановлюють амбітний порядок денний щодо боротьби зі зміною клімату, забезпечення чистою водою, викорінення бідності тощо з цільовою датою завершення до 2030 року. Цілі сталого розвитку – це комплексний план досягнення кращого майбутнього. Прийняття ЦСР є визнанням того, що перетворення світу вимагає лідерства, підзвітності та вимірювання [75].

Цілі сталого розвитку спрямовані на створення збалансованого підходу до розвитку, що враховує соціальні, економічні та екологічні аспекти, забезпечуючи гармонію між ними (рис. 1.1).

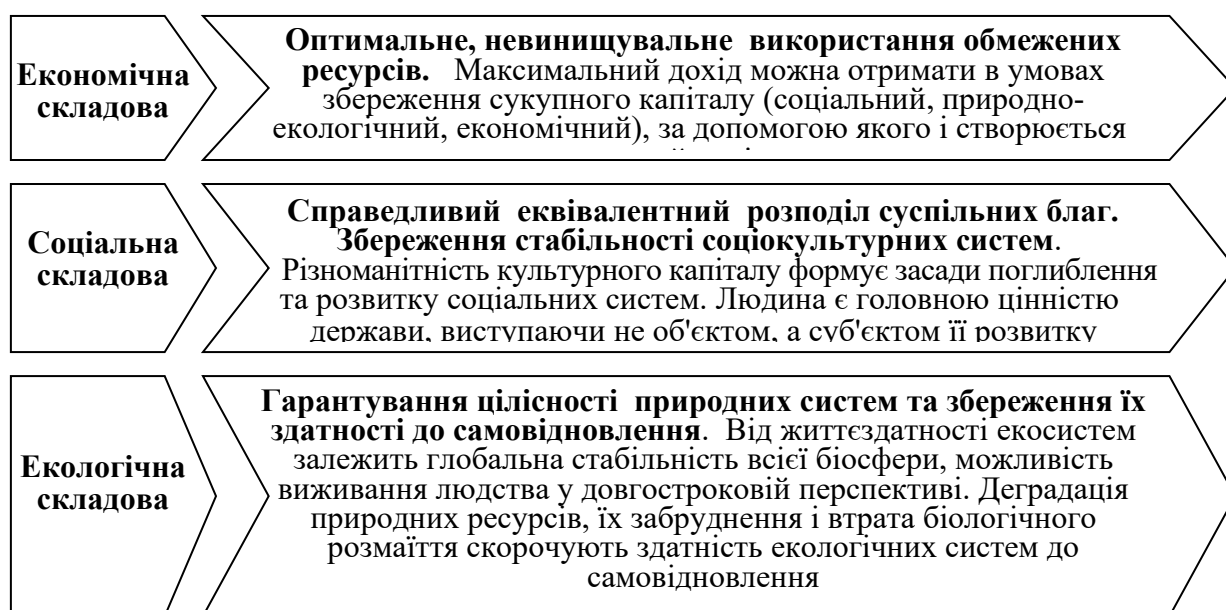

Рис. 1.1. Складові концепції сталого розвитку [44, с. 225]

Тобто ключові принципи концепції сталого розвитку ґрунтуються на обов'язковому врахуванні екологічних наслідків господарської діяльності, раціональному використанні природних ресурсів, збереженні біорізноманіття та підтриманні екологічної рівноваги. Важливою складовою є і запровадження принципу "екологізації" економічної політики, що передбачає переорієнтацію економічних механізмів на відновлювані ресурси, енергоощадні технології та мінімізацію обсягів відходів. У соціальному вимірі концепція акцентує увагу на підвищенні якості життя населення, забезпеченні рівного доступу до ресурсів, освіти, охорони здоров'я та участі громадськості у прийнятті рішень. Економічний аспект включає формування інноваційної моделі зростання, спрямованої на ефективне та справедливе використання ресурсів.

Інакше кажучи, основи сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку суспільства за екстенсивною моделлю.

З урахуванням причинно-наслідкових зв'язків генеральною метою стратегії сталого розвитку є збереження людства, а генеральним завданням – збереження умов, за яких може існувати і розвиватися людство, тобто збереження біосфери та локальних екосистем. Головне завдання стратегії сталого розвитку полягає у забезпеченні умов збалансованого функціонування соціальної, економічної та екологічної складових системи «Суспільство-Природа» [31].

У свою чергу, цілі сталого розвитку вимагають забезпечення прозорості та участі у процесах їх впровадження, хоча їх реалізація є добровільною. Планується, що Політичний форум високого рівня зі сталого розвитку збиратиметься щорічно на рівні міністерств та раз на чотири роки на рівні «глав держав» для огляду прогресу, але без обов'язкового незалежного моніторингу.

Сам термін «сталий розвиток» є предметом активних обговорень у науковому середовищі.

Термін «сталий розвиток» є офіційним українським відповідником англійського терміну «sustainable development», дослівний переклад якого з урахуванням контексту може бути «життєздатний» або «тривкий розвиток», а розширене його тлумачення – самопідтримуваний розвиток [31].

Водночас, О. Вебер стверджує, що не існує ідеального перекладу терміну «sustainable development», і рекомендує використовувати такі варіанти, як «розвиток, що неперервно самопідтримується», «допустимий розвиток» або «збалансований розвиток». Ряд українських науковців у своїх роботах застосовує терміни «збалансований розвиток», «стійкий розвиток» або комбінує їх із поняттям «сталий розвиток». Проте деякі дослідники категорично відкидають термін «сталий розвиток», вважаючи, що він об'єднує суперечливі поняття [71].

Розвиваючи цю ідею, А. Назаретян наголошує, що розвиток за своєю суттю передбачає несталі стани. Тому він пропонує використовувати термін «регульований розвиток», що передбачає цілеспрямоване управління змінами, прогнозування та компенсацію найбільш ризикованих несталостей і дисбалансів у розвитку [42]

Україна визначила інтеграцію до Європейського Союзу як пріоритетний зовнішньополітичний напрямок, тим самим задекларувавши прихильність до впровадження принципів сталого розвитку.

Вперше поняття сталого розвитку було зафіксовано у Постанові Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.12.1998 року [16]. Згодом, 24.12.1999 року, ВРУ схвалила Концепцію сталого розвитку населених пунктів на тривалий період (15–20 років), яка була спрямована на поліпшення стану довкілля та забезпечення сталого розвитку через формування вираженої політики [63].

На основі резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25.09.2015 року № 70/1 проголошені глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, що викладені у

Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна», було видано указ Президента України щодо забезпечення дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [95].

Таким чином, стратегічне бачення сталого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку. При цьому сама концепція сталого розвитку постає як комплексна та багатовимірна модель організації суспільного поступу, що ґрунтується на гармонійному поєднанні екологічних, економічних і соціальних цілей. Її принципи визначають необхідність раціонального використання природних ресурсів, забезпечення соціальної справедливості, підвищення якості життя та впровадження інноваційних підходів до управління розвитком.

Аналіз сутності цієї концепції засвідчує, що сталий розвиток є не лише теоретичною ідеєю, а й практичним орієнтиром для формування стратегій державної політики, бізнес-моделей та суспільних пріоритетів. Для України її застосування має особливу значущість, оскільки сприяє зміцненню екологічної безпеки, економічної стійкості та соціальної згуртованості в умовах сучасних викликів. Відповідно принципи сталого розвитку формують методологічну основу для розроблення ефективних рішень, спрямованих на довготривале та збалансоване суспільне зростання загалом і на рівні територіальних громад у тому числі. Саме про це й піде мова в наступному параграфі.

1.2. Імперативи забезпечення сталого розвитку територіальних громад: теоретичний аспект

У контексті сучасних трансформаційних процесів та посилення ролі місцевого самоврядування питання забезпечення сталого розвитку територіальних громад набуває особливої актуальності. Територіальна громада виступає базовою ланкою просторового розвитку держави, а її спроможність формувати власну політику, ефективно управляти ресурсами та забезпечувати належну якість життя населення значною мірою визначає

успіх національної стратегії розвитку. Теоретичні підходи до сталого розвитку на рівні громад розкривають комплекс імперативів, що відображають ключові умови, вимоги та пріоритети для забезпечення їх довгострокової стійкості. Вивчення цих імперативів дозволяє окреслити методологічні засади формування місцевої політики, спрямованої на збалансоване поєднання економічного зростання, соціального добробуту та екологічної безпеки. Тому аналіз теоретичного підґрунтя сталого розвитку територіальних громад є необхідним для обґрунтування подальших управлінських рішень та формування ефективної моделі місцевого розвитку в Україні.

Сучасні зміни в державному управлінні, пов'язані з процесом децентралізації, зумовили появу дефініції «територіальна громада». Чинне законодавство трактує територіальну громаду як жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Узагальнення теоретичних підходів до сутності поняття дає змогу ідентифікувати територіальну громаду за такими ознаками: територіальна єдність, спільність інтересів, соціальна взаємодія у вирішенні проблемних питань, самоідентифікація кожного члена з громадою. Науковці зазначають, що місцева економіка, соціально-демографічні показники села, місцеві організації, природні ресурси та інституції життєво важливі для формування громади [56 с. 32].

У І. Котова [36], територіальна громада – це своєрідна соціально-економічна система, складові якої є комплексно взаємопов'язаними, знаходяться на значній території, а також витрачають досить багато ресурсів з метою забезпечення власного розвитку. Тобто, територіальна громада виступає саморегулюючою соціальною основою, сталий розвиток якого лежить в основі формування громадянського суспільства.

Реалізація цілей розвитку самоврядних одиниць, якими на сьогодні, згідно законодавства, в Україні є територіальні громади, здійснюється через

розробку та реалізацію програм соціально-економічного розвитку та інших галузевих програм, що витікають з неї [37]. Саме на розвиток громади через економічний і соціальний баланс наголошують Г. Ортіна, О. Сокіл, Ю. Прус, І. Застрожнікова, Л. Єфіменко, зазначаючи, що «держава і громади, зацікавлені в зростанні соціальної та економічної стабільності країни, окремих областей України і в збільшенні коштів та ефективності політики соціальних програм» [73, с. 6]. Тобто, будь-яке територіальне утворення, адміністративно-територіальна одиниця як соціальна система може розвиватися лише у поєднанні її економічної стабільності та соціальної забезпеченості населення, для самоврядних систем – соціальної захищеності членів територіальної громади.

Проте швидкий технологічний, а відповідно і економічний розвиток цивілізації вказав людству на проблеми довкілля, які породив цей розвиток. Тому ще в кінці ХХ століття, як відзначено в параграфі 1.1, виникла ідея, яка перетворилася в затверджену нормативними документами ООН концепцію сталого розвитку [37].

Разом із цим розробка програм соціально-економічного розвитку регулюється низкою нормативно-правових документів, перш за все, Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» [61]. Даний закон вказує на відображення цілей і показників у програмах соціально-економічного розвитку. Показники соціально-економічного розвитку є усталеним переліком, а їх обсяг і значення визначаються специфікою території і ніяк не пов'язані з реальними управлінськими процесами органу влади. Тому мета, показники розвитку територіальних громад і управлінські функції ще й до сьогодні в практиці місцевого самоврядування не узгоджені, хоча програмне управління є основою місцевого самоврядування.

Забезпечення ж сталого розвитку ТГ знаходиться реально поза межами програм соціально-економічного розвитку територій, хоча значна частина показників стосується складових сталого розвитку. Так три основні складові

сталого розвитку отримали конкретику для ТГ у дослідженнях М. Патинської, де зазначається, що «основними компонентами сталого розвитку є: економічний – підвищення продуктивності суспільної праці; екологічний – збереження природного середовища; соціальний – поліпшення добробуту й покращення стандартів життя населення» [56]. Такий підхід є виправданим, він значною мірою узгоджується і з програмами соціально-економічного розвитку і з «Концепцією сталого розвитку населених пунктів» [37].

Проте реальне забезпечення сталого розвитку ТГ є складним через неузгодженість цілей і показників (рис.1.2).

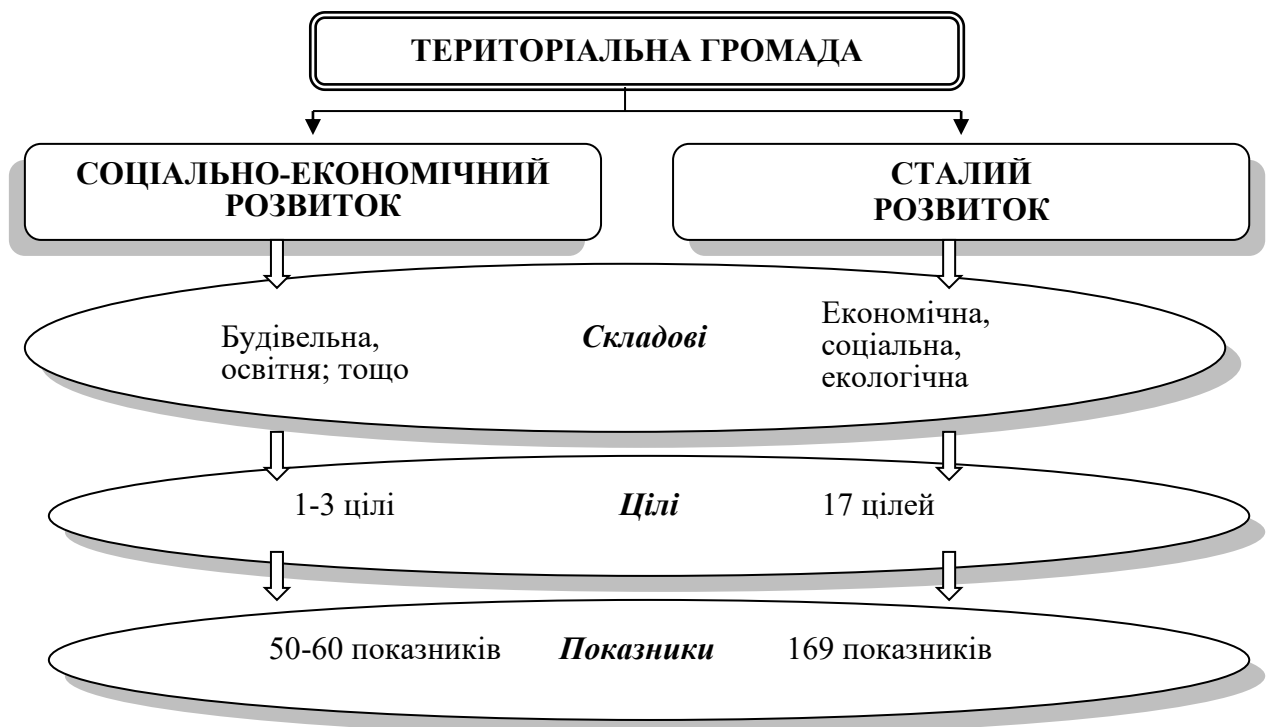

Рис. 1.2. Співвідношення між характеристиками соціально-економічного сталого розвитку територіальних громад [37]

Так, наприклад, відповідно до Указу Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» була розроблена система моніторингу досягнення визначених цілей, яка передбачала реалізацію 86 завдань, що виходили з 17 цілей і 169 показників [47]. Проте, як і зазначалося, неузгодженість цілей і показників соціально-економічного і сталого розвитку ТГ не дає підстав їх постійного моніторингу на рівні

місцевого самоврядування. Виконавчі органи самоврядування звітують за законодавством про свою роботу на сесіях місцевих рад та перед населення лише про стан виконання програм соціально-економічного розвитку [37, с. 221].

Загалом поняття «сталий розвиток територіальних громад» визначається змістом окремих його складових: «сталий» (у значеннях «незмінний», «безперервний», «тривалий») та «розвиток» (процес переходу чогось з одного стану в інший, досконаліший).

Виходячи із вищезазначеного, під сталим розвитком територіальних громад розуміють безперервний і тривалий процес кількісних та якісних змін у задоволенні потреб територіальних громад. Перехід ТГ на засади сталого розвитку – це складний процес забезпечення багаторівневої узгодженої системи управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів на основі комплексної, збалансованої, гармонійної реалізації [56].

Загалом вітчизняні науковці [44] виокремлюють 7 основних підходів, що відіграли важливу теоретико-методологічну роль у розробленні предметного поля цієї проблематики в межах розуміння емерджентного динамізму поняття розвитку як такого (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Теоретичні підходи до розуміння поняття
“сталий розвиток територіальних громад”*

Наукові підходи	Їх характеристика
Антропоцентричний (класичний) підхід	Сталий розвиток передбачає збалансоване вирішення задач соціально-економічного та екологічного розвитку на перспективу й збереження сприятливих умов оточуючого середовища та природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб територіальної .
Неокласичний підхід	Сталий розвиток є результатом запровадження нових технологій в умовах імплементації саморегуляційних ринкових механізмів.
Інфраструктурний підхід	Сталий розвиток досягається за умови наявності гнучкого інваріантного інфраструктурного механізму забезпечення інноваційного типу сталого розвитку кожного елементу соціальної системи.
Еволюційно-циклічний підхід	Сталий розвиток – основа дослідження еволюційної трансформації та інтеграції в системі розвитку суспільних відносин.
Теорія динамічної рівноваги	Сталий розвиток розглядається як основа дослідження динаміки та диференціації в системі розвитку суспільних відносин.
Системний підхід	Сталий розвиток формується під впливом суспільної, природно-екологічної економічної, соціальної та науково-технічної систем.
Інституціональний (нормативістський) підхід	Сталий розвиток трактується у контексті запровадження адекватних інституційних заходів, спрямованих на його забезпечення.

*Джерело: узагальнено автором на основі [44]

Аналізуючи засади сталого ТГ, цей концепт якісних суспільних перетворень можна представити у формі класичної тріади компонентів – екологічної, економічної та соціальної, що мають однаково важливе значення для забезпечення безпечності, стійкості та збалансованості процесів еволюційного розвитку територіальних систем (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Декомпозиція складових компонентів тріади сталого розвитку територіальних громад: класичний підхід [44, с. 225].

Зображаючи класичну тріаду компонентів сталого розвитку ТГ у формі ієрархічної піраміди (рис. 1.4), можна візуалізувати основні концептуальні положення теорії сталого розвитку, основою якої є забезпечення соціо-еколого-економічної рівноваги територіальної системи. На вершині піраміди – додана вартість. Це поняття відображає зміст завдання економії природних ресурсів та посилення ваги інтелектуальної праці у ціноутворенні, що визначає вартість

регіонального продукту, створюваного територіальними громадами, максимізує дохід їх бюджетів [44]. Тоді завдання управління потенціалом сталого розвитку в узагальненому формулюванні можна звести до всебічного сприяння максимізації сукупного доходу за рахунок економії наявних ресурсів та посилення ролі інтелектуального капіталу в їх використанні у господарській діяльності ТГ.

Рис. 1.4. Ієрархічна піраміда тріади компонентів управління сталим розвитком територіальних громад [44]

У свою чергу, сталий розвиток ТГ можливий лише за умови ефективного застосування в управлінні територіями інструментів стратегічного планування та забезпечення належної взаємодії трьох економічних суб'єктів – населення громади, органів місцевого самоврядування та підприємництва. Протягом усього процесу управління та розвитку ТГ необхідно здійснювати заходи стратегічного планування та контролю результативності досягнення запланованих показників одночасно з аналізом здійснених заходів. Для забезпечення безперервності управління та сталого розвитку ТГ доцільним є формування функціонально-організаційної моделі управління громадою, яка

б включала в себе етапність управління, основні функції управління та розвитку громади, а також враховувала ресурсний підхід [16, с. 19].

Відтак, сталий розвиток територіальних громад – це злагоджений розвиток, мета якого полягає у забезпеченні екологічної безпеки на певній території, а також можливості залучення громадськості до створення належних соціальних умов. Забезпечувати такий сталий розвиток ТГ в Україні покликані органи місцевого самоврядування, які опираючись на власні принципи створюють підходящі передумови для передачі майбутньому поколінню якомога меншого соціально-економічного та екологічного навантаження [56].

Відповідно до Концепції сталого розвитку населених пунктів управління сталим розвитком ТГ здійснюється в таких напрямках:

- 1) забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- 2) поліпшення соціальних умов життя населення;
- 3) забезпечення населення житлом;
- 4) удосконалення виробничої інфраструктури;
- 5) розвиток транспортної інфраструктури;
- 6) розвиток інженерної інфраструктури;
- 7) формування повноцінного життєвого середовища в населених пунктах;
- 8) поліпшення санітарно-гігієнічних умов;
- 9) захист від несприятливих природних явищ, запобігання виникненню техногенних аварій [33].

Резюмуючи викладене вище, можемо констатувати, що сталий розвиток ТГ – це цілісний та збалансований процес соціально-економічних і просторових змін на локальному рівні, спрямований на підвищення якості життя населення шляхом ефективного використання ресурсів, забезпечення економічного зростання, соціальної справедливості та збереження навколишнього середовища, з урахуванням довгострокових інтересів нинішніх і майбутніх поколінь. Такий розвиток передбачає узгоджені дії

органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадських інституцій і мешканців, що реалізуються на основі принципів партисипативності, прозорості та раціонального управління місцевими ресурсами.

Варто зазначити, що сталий розвиток ТГ вважається найважливішим фактором, від якого залежить сталий розвиток держави загалом. На даний час на забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні суттєво впливають різноманітні інструменти правового, економічного, інституційного та організаційного характеру.

1.3. Підходи до класифікації та застосування інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад

Як відзначено у параграфі 1.2, салий розвиток ТГ в Україні набуває особливої актуальності в умовах децентралізації, воєнних викликів та необхідності відновлення місцевих економік. Забезпечення збалансованого розвитку вимагає від органів місцевого самоврядування використання комплексних інструментів планування, управління та залучення ресурсів, які дозволяють поєднати економічні, соціальні й екологічні пріоритети.

Зауважимо, що ми солідарні з думкою Л.В. Кривенка, який вважає, що під інструментальним забезпеченням сталого розвитку регіональних економічних систем слід розуміти взаємозалежну сукупність засобів, за допомогою яких досягаються пріоритетні цілі сталого розвитку. До таких цілей відносяться закріплення результатів кожного циклу відтворення, забезпечення ефективного взаємозв'язку між фінансовими ринками та ринками реального сектора території; відтворення системної якості зв'язків елементів регіональної системи та її здатності до подальшого саморозвитку [75, с. 33].

З огляду на це, під інструментами забезпечення сталого розвитку територіальних громад надалі будемо розуміти систему методів, механізмів, управлінських підходів і практичних засобів, які застосовуються органами місцевого самоврядування та заінтересованими сторонами з метою

досягнення збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку територіальної громади.

Такі інструменти виступають операційними механізмами реалізації стратегічних цілей сталого розвитку, забезпечуючи перехід від декларативних намірів до конкретних дій, так як вони дозволяють:

- ефективно планувати розвиток території;
- управляти ресурсами громади на засадах раціональності та довгостроковості;
- узгоджувати інтереси мешканців, влади, бізнесу й громадських організацій;
- забезпечувати прозорість та підзвітність управлінських процесів;
- досягати економічної стійкості, соціальної інтегрованості та екологічної безпеки.

У теорії та практиці публічного управління ТГ до таких інструментів належать як стратегічні документи (стратегії, програми, плани), так і організаційні, фінансові, нормативні, комунікаційні та технологічні засоби, що створюють комплексну систему управління розвитком громади.

На наше переконання, всі існуюча різноманітність інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ має узгоджуватися із базовими принципами сталого розвитку місцевого самоврядування, які виступають важливим орієнтиром і надають напрямок усім аспектам розвитку місцевих громад. На думку О.В. Роговенка, до таких принципів слід віднести такі [38]:

- включеність та участь : забезпечення активної участі громадян у процесах прийняття рішень та планування розвитку місцевих громад. Це означає залучення громадських організацій, мешканців та зацікавлених сторін до діалогу та співпраці з місцевими органами влади, забезпечення прозорості, відкритості та відповідальності у діяльності місцевих органів влади;
- економічна стійкість. Розвиток місцевої економіки, що забезпечує стабільність, робочі місця та підвищення якості життя мешканців. Місцеві органи влади повинні сприяти підприємництву, залученню інвестицій,

розвитку інфраструктури та підтримці малих і середніх підприємств. Створення економічно стійких умов для місцевого розвитку, забезпечення зростання економіки, створення робочих місць та підвищення життєвого рівня мешканців;

– соціальна справедливість. Забезпечення рівних можливостей, доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та соціального захисту для всіх мешканців місцевих громад. Місцеві органи влади повинні працювати над зменшенням соціальних нерівностей та вразливості деяких груп населення, й забезпеченням включеності всіх мешканців місцевої громади;

– екологічна стійкість. Забезпечення збалансованого використання природних ресурсів, збереження природного середовища та здоров'я мешканців. Місцеві органи влади повинні впроваджувати екологічно ефективні технології, планувати розумне використання земельних ресурсів та природних об'єктів, промовляти на користь відновлюваної енергетики та енергоефективності. Сюди слід віднести збереження природних ландшафтів, використання екологічно чистих технологій, зменшення викидів та впливу на зміну клімату, а також підтримку відновлюваної енергетики та сталого водокористування;

– регіональний розвиток та співпраця. Розвиток взаємодії та співпраці між місцевими громадами, регіонами та державними органами для досягнення спільних цілей сталого розвитку. Це включає обмін досвідом, ресурсами та інноваціями, розробку регіональних стратегій та проєктів, спільне розв'язання проблем та забезпечення зростання всього регіону [38].

У науковій літературі та практичній діяльності громад існують різні підходи до класифікації інструментів сталого розвитку, що відображають їх функціональне призначення, джерела походження, часовий горизонт та стратегічну спрямованість. Аналіз цих підходів дає можливість систематизувати наявні механізми, визначити їх потенціал та обмеження, а також сформулювати цілісний підхід до управління місцевим розвитком.

У цьому параграфі надалі ми розглянемо ключові класифікаційні підходи та особливості застосування відповідних інструментів у контексті сучасних трансформацій територіальних громад.

Інструменти сталого розвитку територіальних громад зазвичай класифікують за кількома підходами (табл. 1.3):

- 1) за трьома вимірами сталого розвитку;
- 2) за функціональним призначенням;
- 3) за джерелом ініціації;
- 4) за часовим горизонтом.

Таблиця 1.3

Підходи до класифікації інструментів сталого розвитку
територіальних громад*

Підхід	Коротка характеристика інструментів
1. За трьома вимірами сталого розвитку	<p>1. Економічні інструменти (місцеві податки й збори, інвестиційні програми, бюджет участі; гранти, публічно-приватне партнерство (ППП); підтримка малого та середнього бізнесу, індустріальні парки, кластери; та ін.).</p> <p>2. Соціальні інструменти (програми соціальної підтримки, інклюзії та охорони здоров'я; розвиток людського капіталу (освіта, культура, спорт); механізми участі громадян: громадські слухання, консультації, електронна демократія; та ін.).</p> <p>3. Екологічні інструменти (управління відходами, енергоефективність, “зелена” енергетика; моніторинг довкілля, екологічні стандарти та аудити; планування використання природних ресурсів; та ін.).</p>
2. За функціональним призначенням	<p>1. Планувальні (Стратегії розвитку громад, просторове планування, SWOT-аналіз, сценарне моделювання).</p> <p>2. Організаційні (створення агенцій розвитку, робочих груп, комунальних підприємств).</p> <p>3. Фінансово-економічні (бюджети, програми підтримки бізнесу, залучення інвестицій, грантові механізми).</p> <p>4. Нормативно-правові (локальні регламенти, програми, політики, екологічні стандарти).</p> <p>5. Комунікаційні та участі громадян (публічні консультації, e-democracy, open data, громадський контроль).</p> <p>6. Технологічні та інноваційні (“розумні міста”, GIS-системи, цифрові платформи управління).</p>
3. За джерелом ініціації	<p>1. Внутрішні інструменти (ресурси громади, місцевий бюджет, комунальна інфраструктура, комунальні підприємства).</p> <p>2. Зовнішні інструменти (міжнародні гранти (USAID, ЄС, ПРООН), державні субвенції, партнерства з бізнесом).</p>
4. За часовим горизонтом	<p>1. Стратегічні (10–20 років): Стратегія розвитку громади, Генеральний план, концепція “зеленої” трансформації.</p> <p>2. Тактичні (3–5 років): цільові програми, секторальні політики.</p> <p>3. Операційні (1 рік): бюджетні рішення, локальні плани дій.</p>

*Джерело: узагальнено автором

Разом із цим, як відзначають фахівці, вагомою проблемою є те, що плануючи своє майбутнє, ТГ часто орієнтувалися не так на прорив, як на збереження основних параметрів функціонування приблизно за умов попередніх періодів, і головне для них було, – уникнути регресу за підконтрольними їм показниками. Тому на сьогодні значущим фактом є інтеграція ідей сталого розвитку до регіональних стратегій соціально-економічного розвитку. На рис. 1.5 представимо універсальні стандарти управління соціально-економічним розвитком територіальних громад в контексті сталого розвитку, які враховані в діючих державних стратегіях.

Рис. 1.5. Універсальні стандарти управління соціально-економічним розвитком територіальних громад в контексті сталого розвитку [82]

Що стосується підходів застосування означених вище інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ, то їх доцільно представити такими напрямками:

1) інтегрований підхід: передбачає узгодженість економічних, соціальних та екологічних рішень. Приклад: планування індустріального

парку разом із вирішенням транспортної, енергетичної та екологічної інфраструктури;

2) участь громади (participatory approach): передбачає залучення жителів до визначення пріоритетів розвитку громади, створення стратегій, контролю за виконанням;

3) дані та доказовість (evidence-based management). Рішення приймаються на основі: відкритих даних (open data), цифрових карт (GIS), моніторингу соціально-економічного стану;

4) партнерський підхід. Побудова взаємодії: громада ↔ бізнес (ДПП), громада ↔ NGOs, громада ↔ університети (тріада «влада-бізнес-наука»);

5) проєктний менеджмент. Застосування методологій: PMI, PRINCE2, Results-based management, логіко-структурної матриці (LFA) для грантових проєктів та ін.

6) смарт-спеціалізація (S3): для регіонів і громад, які прагнуть інноваційного розвитку. Передбачає визначення унікальних конкурентних переваг та концентрацію ресурсів саме на них.

Насамкінець відзначимо, що на кожній конкретній муніципальній території розробка та впровадження інструментів забезпечення сталого розвитку такої території вимагають виконання певних кроків у послідовному порядку. Ці кроки включають [38]:

- оцінювання відповідності стану території принципам збалансованого розвитку;
- визначення пріоритетів та індикаторів сталого розвитку, як будуть використовуватись для вимірювання прогресу ;
- розроблення концепції сталого розвитку території, яка встановлює стратегічні цілі розвитку та індикатори, що мають бути досягнуті;
- тобговорення концепції з громадськістю і врахування їх пропозицій при доопрацюванні документа;
- затвердження концепції рішенням органів влади;

– розроблення стратегії (програми) сталого розвитку території на основі концепції та визначених пріоритетів. Ця стратегія повинна включати конкретні дії, терміни їх виконання, очікувані результати та відповідальних за виконання;

– моніторинг індикаторів сталого розвитку території, їх уточнення та коригування в разі необхідності.

Цей підхід дозволяє територіальним громадам працювати над реалізацією сталого розвитку, залучаючи громадськість та визначаючи конкретні цілі та дії для досягнення позитивних змін на рівні ТГ [38].

Таким чином, класифікація та практичне застосування інструментів сталого розвитку територіальних громад є важливими передумовами формування ефективної системи місцевого управління. Різноманітність підходів до групування інструментів – за вимірами сталого розвитку, функціональними ознаками, джерелами ініціації чи часовою перспективою – дозволяє глибше зрозуміти їх роль у забезпеченні збалансованих трансформацій на місцевому рівні. Використання інтегрованого, партисипативного, партнерського та проєктно-орієнтованого підходів сприяє узгодженню інтересів громади, ефективному розподілу ресурсів та підвищенню якості управлінських рішень. Сформована система інструментів, адаптована до локальних умов, забезпечує сталість соціально-економічного розвитку, зміцнює спроможність громад та створює основу для довгострокових позитивних змін.

Висновки до розділу 1

1. Визначено сутність та принципи концепції сталого розвитку. Встановлено, що концепція сталого розвитку постає як комплексна та багатовимірна модель організації суспільного поступу, що ґрунтується на гармонійному поєднанні екологічних, економічних і соціальних цілей. Її принципи визначають необхідність раціонального використання природних

ресурсів, забезпечення соціальної справедливості, підвищення якості життя та впровадження інноваційних підходів до управління розвитком. Аналіз сутності цієї концепції засвідчує, що сталий розвиток є не лише теоретичною ідеєю, а й практичним орієнтиром для формування стратегій державної політики, бізнес-моделей та суспільних пріоритетів. Для України її застосування має особливу значущість, оскільки сприяє зміцненню екологічної безпеки, економічної стійкості та соціальної згуртованості в умовах сучасних викликів. Відповідно принципи сталого розвитку формують методологічну основу для розроблення ефективних рішень, спрямованих на довготривале та збалансоване суспільне зростання загалом і на рівні територіальних громад у тому числі.

2. З'ясовано теоретичні особливості імперативів забезпечення сталого розвитку ТГ. Обґрунтовано, що під сталим розвитком ТГ доцільно розуміти безперервний і тривалий процес кількісних та якісних змін у задоволенні потреб територіальних громад. На цій підставі розглянуто ієрархічну піраміду тріади компонентів управління сталим розвитком ТГ. Відзначено, що перехід ТГ на засади сталого розвитку – це складний процес забезпечення багаторівневої узгодженої системи управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів на основі комплексної, збалансованої, гармонійної реалізації. Проаналізовано співвідношення між характеристиками соціально-економічного сталого розвитку ТГ та констатовано, що неузгодженість цілей і показників соціально-економічного і сталого розвитку ТГ не дає підстав їх постійного моніторингу на рівні місцевого самоврядування. Адже виконавчі органи самоврядування звітують за законодавством про свою роботу на сесіях місцевих рад та перед населення лише про стан виконання програм соціально-економічного розвитку. Зроблено висновок, що сталий розвиток ТГ вважається найважливішим фактором, від якого залежить сталий розвиток держави загалом. Тому такий розвиток передбачає узгоджені дії органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадських інституцій і мешканців, що

реалізуються на основі принципів партисипативності, прозорості та раціонального управління місцевими ресурсами.

3. Розглянуто підходи до класифікації та застосування інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ. Встановлено, що класифікація та практичне застосування інструментів сталого розвитку ТГ є важливими передумовами формування ефективної системи місцевого управління. При цьому різноманітність підходів до групування інструментів – за вимірами сталого розвитку, функціональними ознаками, джерелами ініціації чи часовою перспективою – дозволяє глибше зрозуміти їх роль у забезпеченні збалансованих трансформацій на місцевому рівні. Відповідно використання інтегрованого, партисипативного, партнерського та проектно-орієнтованого підходів сприяє узгодженню інтересів громади, ефективному розподілу ресурсів та підвищенню якості управлінських рішень. Резюмовано, що сформована система інструментів, адаптована до локальних умов, забезпечує сталість соціально-економічного розвитку, зміцнює спроможність ТГ та створює основу для довгострокових позитивних змін.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

2.1. Виклики для сталого розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану

Децентралізація в Україні стала однією з наймасштабніших та найуспішніших реформ останнього десятиліття, суттєво змінивши архітектуру публічного управління та створивши нові можливості для сталого розвитку ТГ. Передача повноважень, фінансових ресурсів і відповідальності на рівень місцевого самоврядування сприяла активізації місцевих ініціатив, зростанню бюджетної спроможності громад та формуванню основ для довгострокового соціально-економічного зростання [58].

Водночас сучасні реалії функціонування ТГ України формуються під потужним впливом воєнного стану, що супроводжується зростанням безпекових ризиків, масштабними соціально-економічними втратами та глибокими трансформаціями у сфері місцевого самоврядування. В умовах триваючої агресії громади опинилися перед комплексом нових викликів, які потребують негайних рішень, стратегічного бачення та здатності до адаптації. Питання сталого розвитку – збалансованого поєднання економічної стабільності, соціальної згуртованості та екологічної відповідальності – стало особливо актуальним, адже саме від нього залежить життєздатність громад, їхня стійкість та можливість ефективно відновлюватися як під час війни, так і у післявоєнний період.

Дійсно сьогодні основною загрозою безпеці країни загалом та її регіонам і територіальним громадам зокрема досі є збройна агресія російської федерації. Це потребує зосередження зусиль державних і місцевих органів влади, військових адміністрацій саме в цьому напрямі. Попри усі проблеми, викликані війною, органи місцевого самоврядування своєчасно реагують на непередбачувані виклики, забезпечуючи відновлення

зруйнованих об'єктів, надання послуг населенню, створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб, залучення інвестицій тощо [58].

Хоча, доцільно відзначити, що результати загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного у квітні 2024 року Соціологічною службою «InfoSapiens» на замовлення Національної платформи, показали, що серед основних інституцій, які населення України вважає найбільш ефективними під час війни, органи місцевої та обласної регіональної влади мають досить низький рівень оцінки порівняно зі ЗСУ, волонтерами, Службою безпеки України. Так, лише кожен десятий респондент вважає ефективними сільські та міські ради – 10%, а також міських, сільських, селищних голів – 11%. Ще менш ефективними, на думку опитаних, є обласні військові адміністрації – 6%. Відповіді респондентів свідчать про деяке зменшення ефективності взаємодії між мешканцями громади й місцевою владою під час війни порівняно із часом до повномасштабного вторгнення. 54% респондентів зазначили, що до лютого 2022 року така взаємодія була цілком (14%) і скоріше (41%) ефективною. Натомість під час повномасштабної війни так вважають 49% опитаних (цілком – 13%, скоріше – 37%) [3].

Хоча, саме місцеве самоврядування було першим після ЗСУ, хто зустрівся з ворогом під час повномасштабного наступу РФ на Україну. І навіть на тимчасово захоплених територіях і в регіонах, де тривають активні бойові дії, місцева влада здебільшого продовжує працювати.

Нагадаємо, що нормативно-правовою базою для дослідження ТГ в сучасних умовах є: Конституція України, Закони України «Про місцеве самоврядування», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про правовий режим воєнного стану», «Про національний спротив», «Про співробітництво територіальних громад» та урядові документи: Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні; Методика формування спроможних територіальних громад тощо [43].

Відповідно до чинного законодавства, територіальні громади в Україні мають ряд ознак:

- первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста;
- територіальні громади в порядку, встановленому законом, можуть об'єднуватися в одну сільську, селищну, міську територіальну громаду, утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідно сільського, селищного, міського голову;
- територіальні громади села, селища, міста, що добровільно об'єдналися в одну територіальну громаду, можуть вийти із складу об'єднаної територіальної громади в порядку, визначеному законом [64].

У табл. 2.1 узагальнимо основні ознаки, що характеризують сталий ТГ у контексті децентралізаційних перетворень в країні.

Таблиця 2.1

Основні ознаки сталого розвитку територіальних громад у контексті децентралізаційних перетворень*

№ з/п	Ознаки	Їх характеристика
1.	Економічна стійкість	Громада має розвинену економіку, що базується на різноманітних галузях та джерелах доходів, що забезпечує її стійке фінансове забезпечення.
2.	Соціальна інклюзія	Стале зростання якості життя всіх мешканців громади, забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, житла та інших соціальних послуг.
3.	Екологічна збалансованість	Збереження та охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів та впровадження екологічно чистих технологій.
4.	Партнерство та участь громадян	Активна участь громадян у прийнятті рішень та впровадженні проектів, сприяння взаємодії між громадськістю, бізнесом та владою.
5.	Інфраструктурний розвиток	Наявність якісної та доступної інфраструктури, такої як дороги, комунікації, водопостачання та інші комунальні послуги.
6.	Культурна та історична спадщина	Збереження та просування культурної та історичної спадщини громади як важливого чинника сталого розвитку.
7.	Ефективне управління	Наявність прозорих та ефективних механізмів управління та прийняття рішень, що забезпечують розвиток громади відповідно до її потреб та потенціалу.

*Джерело: [8]

Посилення ролі ОМС в управлінні територіями і ресурсами в умовах воєнного стану визначено в положеннях ст. 4, п. 3 ЗУ «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 р. № 1702-IX. Ними передбачено

набуття ОМС статусу суб'єкта цивільної складової територіальної оборони. Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР (в редакції від 08.01.2025) до повноважень районних і обласних рад (згідно ст. 43, п. 16) включено затвердження програм підготовки ТО та населення України до участі в русі національного спротиву в межах території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та проведення заходів щодо популяризації служби у військовому резерві [23].

Важливо відзначити, що згідно ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 09.07.2022 р. № 2259-ІХ, створено військові адміністрації населених пунктів. Цей Закон також розширює компетенцію сільських, селищних, міських голів на час дії воєнного стану та надає їм одноособові повноваження з прийняття рішень на потреби ЗСУ, відновлення територій тощо [60].

Загалом в умовах воєнного стану територіальні громади України стикаються з багаторівневими викликами, що суттєво ускладнюють реалізацію стратегій сталого розвитку.

Зокрема, як відзначає Т. Шестаковська [85], сталий розвиток ТГ в Україні сьогодні супроводжується низкою системних викликів, що обумовлені як зовнішніми факторами – військовою агресією, економічною кризою, кліматичними змінами – так і внутрішніми структурними дисбалансами у системі місцевого самоврядування, ресурсному забезпеченні та управлінських підходах. Наявні проблеми істотно ускладнюють здатність громад до довготривалого та збалансованого розвитку, стримують реалізацію стратегічних планів і потребують скоординованих дій з боку держави, місцевих органів влади та міжнародних партнерів [85].

Війна спричиняє значні руйнування критичної інфраструктури ТГ – житлового фонду, транспортних шляхів, об'єктів енергетики, закладів освіти та охорони здоров'я. Відновлення цих елементів потребує значних фінансових ресурсів, яких громадам часто бракує через скорочення доходів

місцевих бюджетів, зниження ділової активності та відтік інвестицій. Втрата або релокація підприємств погіршують економічну базу територій, обмежуючи можливість фінансувати розвиткові програми та соціальні послуги [8].

Окремим викликом у сфері фінансування сталого розвитку є обмеженість доступу громад до кредитних ресурсів та інструментів публічно-приватного партнерства (ППП). Незважаючи на законодавчі умови, громади рідко використовують PPP через складність процедур, недостатню інформаційну підтримку та відсутність гарантій повернення інвестицій. Це стримує реалізацію масштабних інфраструктурних проєктів, які потребують довгострокових вкладень і залучення приватного капіталу.

Одним із ключових соціальних викликів залишається зміна демографічної структури громад. Масові внутрішні переміщення населення, евакуація мешканців із зон бойових дій та відтік працездатного населення створюють додаткове навантаження на місцеву інфраструктуру та соціальні служби, формують нерівномірний розподіл трудових ресурсів і поглиблюють диспропорції між громадами. Приймаючи ТГ змушені адаптовувати свої системи соціальної підтримки до збільшення кількості ВПО, тоді як прифронтові території страждають від нестачі робочої сили й високого рівня ризиків для життя.

З огляду на це, до переліку викликів належить також обмежена кадрова спроможність громад. В умовах розширення повноважень ОМС відчувається нестача кваліфікованих фахівців, здатних реалізовувати складні управлінські, фінансові та проєктні завдання. Як наголошується у роботах Пирого І.С. та Пирого М.І., саме людський капітал громад сьогодні є одним із найслабших місць, що ускладнює формування ефективної системи управління ТГ[58].

Не менш загрозливими є соціально-демографічні проблеми, зокрема депопуляція, відтік молоді, старіння населення, що ускладнює формування трудових ресурсів, зменшує платоспроможний попит, обмежує можливості для розвитку підприємництва та знижує динаміку місцевої економіки.

Екологічний вимір сталого розвитку також зазнає суттєвих деформацій. Військові дії призводять до деградації ґрунтів, забруднення водних ресурсів, знищення лісових масивів, підвищення рівня техногенної небезпеки. У громадах, розташованих у зоні бойових дій або поблизу неї, фіксується зростання кількості екологічних загроз, що ускладнює довгострокове планування просторового розвитку та реалізацію природоохоронних заходів.

Враховуючи викладене вище, у табл. 2.2 узагальнимо основні виклики щодо забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні в умовах воєнного стану.

Таблиця 2.2

Основні виклики щодо забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні в умовах воєнного стану*

	Основні проблеми
1	2
Економічна складова	<ul style="list-style-type: none"> - Падіння економічної активності: руйнування підприємств, зупинка виробництв, втрата ринків збуту; - зменшення доходів місцевих бюджетів: скорочення податкових надходжень, збільшення видатків на гуманітарні потреби; - порушення логістики: блокування транспортних шляхів, ризики доставки товарів, зростання вартості послуг; - залежність від зовнішньої фінансової допомоги: нестійкість довгострокових проєктів через відсутність стабільних ресурсів; - скорочення інвестиційної привабливості: високі ризики стримують бізнес та міжнародних партнерів та ін.
Соціальна складова	<ul style="list-style-type: none"> - Масове переміщення населення: зміна демографічної структури, перенавантаження соціальної інфраструктури; - поглиблення соціальної нерівності: зростання бідності, вразливості окремих груп, особливо ВПО; - кадровий дефіцит: виїзд фахівців або їх мобілізація до ЗСУ; - психологічні травми: підвищена потреба у психологічній допомозі та реабілітації; - навантаження на медичну та освітню системи: брак ресурсів, обладнання, необхідність адаптації послуг до воєнних умов та ін.
Екологічна складова	<ul style="list-style-type: none"> - Забруднення територій боєприпасами та небезпечними речовинами: мінування, руйнування промислових об'єктів; - деградація природних ландшафтів: пожежі, знищення лісів, ерозія ґрунтів через бойові дії; - порушення екосистем: загибель флори та фауни, ураження водних ресурсів; - ускладнений моніторинг довкілля: обмежений доступ фахівців до небезпечних чи окупованих територій; - вимушена пріоритезація короткострокових потреб: екологічні цілі часто відсуваються на другий план через нагальні безпекові й гуманітарні виклики та ін.

Продовження табл. 2.2

1	2
Інституційно-управлінська складова	<ul style="list-style-type: none"> - Перевантаженість органів місцевого самоврядування: необхідність швидкого реагування на кризи замість стратегічного планування; - нестача управлінських кадрів: частина фахівців перемістилася, проходить службу або працює в умовах перевантаження; - нестійкість стратегічних документів: місцеві стратегії потребують постійного оновлення відповідно до змін безпекової ситуації; - ускладнення комунікацій із громадянами: міграція, відключення електрики та зв'язку, фрагментація громади; - посилення бюрократичного навантаження: складність у взаємодії з державними структурами та донорами в умовах воєнних процедур та ін.
Безпекова складова	<ul style="list-style-type: none"> - Постійна загроза обстрілів та бойових дій: неможливість гарантувати стабільність і прогнозованість; - руйнування критичної інфраструктури: енергетики, водогонів, доріг, закладів освіти та медицини; - мінна небезпека: загроза життю населення та перешкоджання відновленню територій; - високі ризики для інвесторів і бізнесу: перешкода для реалізації довгострокових проектів; - необхідність пріоритизації військово-гуманітарних витрат над розвитковими та ін.

*Джерело: узагальнено автором

Таким чином, сукупність економічних, соціальних, екологічних та управлінських викликів формує принципово нові умови для функціонування територіальних громад. Вони потребують комплексного підходу, що поєднує гнучкість, інноваційність і здатність ухвалювати стратегічні рішення в умовах високої невизначеності. Усвідомлення цих викликів є необхідною передумовою для розроблення ефективних моделей сталого розвитку, здатних забезпечити життєздатність ТГ як під час війни, так і в період післявоєнного відновлення.

2.2. Характеристика соціально-економічних інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад

Умови воєнного стану поставили територіальні громади України перед безпрецедентними викликами, що водночас загострили наявні проблеми та сформували нові потреби у системі місцевого розвитку. Зруйнована інфраструктура, міграційні процеси, скорочення економічної активності та зростання соціальної напруги потребують від ОМС оперативного

відновлення базових функцій та створення механізмів довгострокової стійкості. У таких умовах особливої актуальності набуває застосування соціально-економічних інструментів, орієнтованих на підтримку людського капіталу, зміцнення економічного потенціалу ТГ, стимулювання підприємництва та забезпечення соціальної захищеності населення. Використання цих інструментів дозволяє громадам не лише подолати наслідки воєнних дій, але й формувати передумови для сталого розвитку у післявоєнний період, забезпечуючи збалансованість економічних, соціальних та інституційних процесів.

Як правило, всі соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку ТГ в умовах війни спрямовані на:

- стабілізацію економіки громади;
- підтримку населення;
- адаптацію до кризових умов;
- інтеграцію нових груп населення;
- залучення зовнішніх ресурсів;
- розвиток людського капіталу;
- створення стійких локальних систем економіки та управління.

Як відомо, війна в Україні змусила центральну владу частково відступити від курсу на фінансову децентралізацію та зосередити увагу на акумулюванні фінансових ресурсів у Державному бюджеті для забезпечення фінансової спроможності ведення бойових дій проти країни-агресора. В умовах воєнного стану ефективне управління місцевими фінансами стало особливо важливим для забезпечення стабільності територіальних громад. Відповідно до постанови КМУ від 11.03.2022 № 252 “Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану”, було визначено основні підходи до управління місцевими бюджетами, спрямовані на адаптацію до нових викликів [17]. Це стосується перерозподілу бюджетних коштів. Місцеві органи влади отримали право спрямовувати фінансові ресурси на першочергові потреби, зокрема на (рис. 2.1):

– забезпечення обороноздатності та підтримку сил безпеки;
 – фінансування медичних закладів і соціального захисту населення;
 – ліквідацію наслідків бойових дій і відновлення критичної інфраструктури [44].

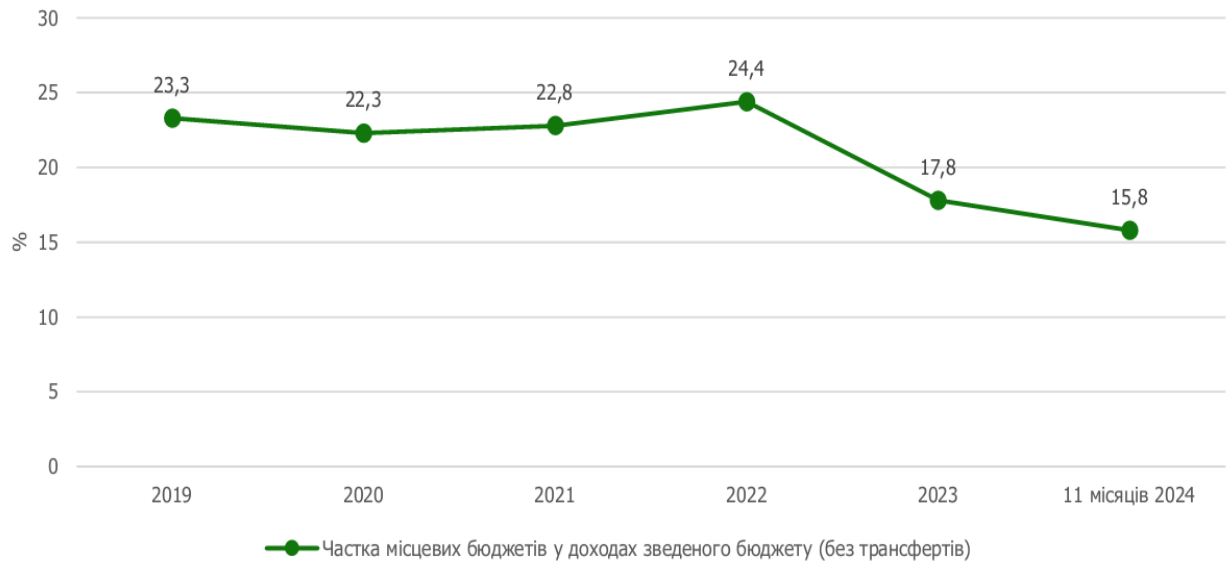

Рис. 2.1. Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (без трансфертів), %. [30]

Попри зменшення частки місцевих бюджетів у доходах Зведеного бюджету України, загальний фонд місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) 2023 року зріс порівняно з 2022 роком і досяг 441,9 млрд грн, що становить 111% від показника попереднього року. Це свідчить про певну стійкість місцевих фінансів навіть в умовах воєнного стану, хоча тенденції до централізації бюджетних ресурсів залишаються викликом для фінансової децентралізації.

Основним викликом для фінансової системи країни стало значне збільшення витрат на оборону при одночасному зменшенні податкових надходжень через війну. 2024 року витрати загального фонду державного бюджету на сек-тор безпеки та оборони становили 2,1 трлн грн, що було оприлюднено Міністерством фінансів України. Ця сума складає 59,7% від загального обсягу видатків фонду [30].

У зв'язку з цим, без підтримки міжнародних партнерів війна росії проти України може тривати довше й спричинити значно більші економічні збитки.

Надходження місцевих податків і зборів загалом залишаються відносно стабільними, хоча спостерігаються незначні коливання, переважно зумовлені змінами в обсягах єдиного податку. Водночас у регіональному розрізі ці показники суттєво відрізняються залежно від області. Зокрема регіони, які зазнали приросту населення за рахунок ВПО й стали осередками релокованого бізнесу, продемонстрували значне збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Це підкреслює важливість демографічних і економічних факторів у формуванні фінансової спроможності територіальних громад.

З таких умов особливого значення набуває централізована державна підтримка. Держава спрямовує додаткові дотації та субвенції для ТГ, що зазнали найбільших руйнувань або прийняли значну кількість ВПО (табл 2.3) [30].

Отже, питання фінансової політики ТГ в умовах воєнного стану набуває особливого значення, адже громади змушені не лише адаптуватися до нових реалій, а й забезпечувати стабільне функціонування місцевих бюджетів. Як правило, дискусія навколо ефективного фінансового управління ТГ в умовах воєнного стану свідчить про необхідність комплексного підходу: поєднання гнучкості, інституційної підтримки, сучасних підходів і механізмів фінансування та активного залучення міжнародних партнерів.

Іншим важливим аспектом сталого розвитку ТГ є забезпечення соціальної справедливості та рівності. Це може бути досягнуто шляхом забезпечення рівних можливостей для всіх жителів громади, включаючи доступ до освіти, здоров'я та інфраструктури. Крім того, громади можуть підтримувати соціальні проекти та програми, що сприяють підвищенню якості життя місцевих жителів [45].

Таблиця 2.3

Основні інструменти державної підтримки територіальних громад
України в умовах воєнного стану*

Інструменти підтримки	Сутність інструменту	Цільове призначення	Приклад
Базова дотація	Безповоротна фінансова допомога з держбюджету	Забезпечення належного рівня фінансової спроможності ТГ	Надання ТГ із недостатнім доходом власних джерел
Освітня субвенція	Перераховується з держбюджету на місцевий рівень	Фінансування загальної середньої освіти (зарплати вчителям, утримання шкіл)	Збереження освітніх послуг в умовах війни
Медична субвенція	Цільова передача коштів на медичні заклади	Фінансування закладів охорони здоров'я, зокрема лікарень першої ланки	Часто супроводжується централізованими поставками медикаментів
Субвенція на соціально-економічний розвиток	Виділяється урядом для покриття критичних потреб на місцях	Ремонт об'єктів інфраструктури, комунальних установ, відновлення пошкодженого житла	Пріоритет – постраждалі громади
Субвенція на розміщення ВПО	Фінансова допомога громадам, що прийняли ВПО	Забезпечення житлом, харчуванням, комунальними послугами, адаптаційними програмами	Виплати за кожну розміщену особу
Цільові програми підтримки регіонів	Комплексні проекти, що передбачають фінансування з держбюджету	Відновлення критичної інфраструктури, економічна підтримка,	Програма USAID DOBRE, програми Мінреінтеграції тощо
Резервний фонд держбюджету	Надзвичайне фінансування за рішенням КМУ	Невідкладне фінансування ліквідації наслідків бойових дій, аварій, термінові потреби	Використовується у випадках надзвичайної ситуації
Дотації з обласних бюджетів	Перерозподіл фінансових ресурсів на рівні області	Підтримка громад, які втратили дохідну базу через бойові дії	Залежить від фінансового стану конкретної ОВА
Гранти й допомога міжнародних організацій	Фінансування від донорів напряду громадам або через державні програми	Відновлення економіки, гуманітарна підтримка, розвиток підприємництва, енергоефективність	Програми від ООН, GIZ, ЄС, ПРООН, МТД та ін.

*Джерело: [30, с. 81]

Зважаючи на соціально-економічні потреби ТГ в умовах воєнного стану в Україні, науковці вважають, що стратегії територіального розвитку необхідно доповнити завданнями щодо [45]:

– створення безпечного та безбар'єрного середовища. В умовах війни до стратегічного плану розвитку чи плану відновлення варто включити заходи із забезпечення громади укриттями, безпечною інфраструктурою в школах та

інших громадських закладах. Також потрібно створити гідні умови для осіб з інвалідністю, щоб вони не мали труднощів з доступом до громадських закладів, могли отримувати швидке та якісне обслуговування, мали доступ до робочих місць, створити освітні програми для ветеранів та людей з інвалідністю, створити центри психологічної підтримки для людей, які потребують такої підтримки;

– забезпечення соціальної відповідальності, інтеграції ВПО в життєдіяльність громад. Розробка програм щодо інтегрування ВПО є зоною відповідальності держави та місцевих органів влади. До заходів цього напрямку можуть включатися: забезпечення житлом та медичним обслуговуванням, відшкодування витрат на лікування, надання соціальної підтримки у вигляді матеріальної допомоги та пільг, психологічна підтримка, професійна та реабілітаційна підтримка організація різноманітних заходів для підвищення соціальної активності та самореалізації ВПО. Також важливим є збереження здоров'я мешканців ТГ, надання послуг у зручному форматі (у т. ч. дистанційно), створення можливостей отримання цифрових послуг (е-лікарняні). Це окремі із компонентів, які необхідно реалізовувати для покращення соціальних стандартів життя мешканців ТГ;

– більш активно впроваджувати цифрові рішення в діяльність органів місцевого самоуправління.

Отже, в табл. 2.4 систематизуємо основні соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні.

Перспективними напрямками розвитку соціальних інструментів сталого розвитку, на думку Н.М. Коростелової та Л.В. Кривенко, можуть бути соціальна мобілізація та соціальна звітність. Під соціальною мобілізацією, Л.В. Кривенко пропонує розуміти процес, за допомогою якого місцеві спільноти спільно виявляють пріоритетні проблеми, аналізують їх причини та наслідки, визначають свої сильні і слабкі сторони, зовнішні можливості та загрози, проводять оцінку наявних і необхідних ресурсів, приймають рішення щодо їх ефективного використання та місцевого розвитку в цілому [21].

Таблиця 2.4

Соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку
територіальних громад в Україні*

Категорія інструментів	Зміст / характеристика	Приклади практичних заходів
1. Бюджетно-фінансові інструменти	Забезпечують гнучке та ефективне управління ресурсами громади під час війни	– Антикризове бюджетування та перегляд програм; – спрямування коштів на безпеку, соціальний захист, енергостійкість; – залучення державних субвенцій та міжнародної допомоги.
2. Підтримка місцевого бізнесу	Підтримка економічної активності та створення робочих місць	– Податкові пільги та знижені орендні ставки; – програми підтримки мікро-, малого та середнього бізнесу; – Релокація підприємств до безпечних громад.
3. Розвиток локальної економіки та кластерів	Формування стійких локальних виробничих систем	– Агрокластери, ремісничі та переробні кластери; – підтримка кооперативів; – розвиток логістичних хабів.
4. Соціальні інструменти	Підтримка населення, особливо вразливих груп	– Інтеграція ВПО: житло, робота, соціальні послуги; – соціальна допомога та гуманітарна підтримка; – програми психологічної реабілітації.
5. Розвиток людського капіталу	Підвищення професійного потенціалу населення	– Курси перекваліфікації; – навчання підприємництву, цифровим навичкам; – підтримка фахівців у сфері медицини, освіти, соціального захисту.
6. Інструменти ринку праці	Регулювання зайнятості й створення нових робочих місць	– Тимчасові громадські роботи; – підтримка роботодавців, які працевлаштовують ВПО та ветеранів; – співпраця з центрами зайнятості.
7. Відновлення та розвиток інфраструктури	Зміцнення стійкості громади та поліпшення якості життя	– Відновлення за принципом «build back better» ; – енергоефективні комунальні об'єкти; – модульні школи, медпункти, укриття.
8. Цифрові та інноваційні інструменти	Оптимізація управління і підвищення доступності послуг	– Е-послуги: е-бюджет, е-медицина, е-адміністрування; – ГІС-системи для аналізу руйнувань; – платформи координації волонтерської та гуманітарної допомоги.
9. Інструменти соціальної згуртованості	Зміцнення довіри між мешканцями та владою	– Підтримка волонтерських ініціатив; – громадські консультації, онлайн-форми участі; – локальні ком'юніті-центри.
10. Партнерство та міжмуніципальна співпраця	Об'єднання ресурсів і зусиль для вирішення спільних проблем	– Спільні проекти кількох громад (освіта, медицина, відновлення) ; – кластери та міжрегіональні об'єднання; – кооперація з бізнесом та міжнародними партнерами.

*Джерело: узагальнено автором

У свою чергу, Є. Жадан пропонує до соціальних інструментів забезпечення сталого ТГ розвитку віднести інструменти морально-етичного

впливу й переконання, до яких відносять освіту і виховання, доступність інформації, суспільний тиск, переговорні процеси й добровільні екологічні погодження та виступають безперечним доповненням до груп адміністративно контрольних, правових та економічних інструментів [21].

Таким чином соціально-економічні інструменти, які використовують територіальні громади України в умовах воєнного стану, відіграють ключову роль у забезпеченні їхньої стійкості та здатності до відновлення. Аналіз показує, що сучасні інструменти охоплюють широкий спектр напрямів – від фінансового управління та підтримки місцевого бізнесу до соціального захисту, розвитку людського потенціалу та модернізації інфраструктури. Їх ефективне застосування дозволяє пом'якшити негативні наслідки війни, забезпечити адаптацію населення до нових умов, зберегти економічну активність та створити умови для подальшого зростання. Важливою є також взаємодія з міжнародними партнерами, розвиток цифрових рішень та зміцнення соціальної згуртованості, які підсилюють спроможність громад діяти в умовах невизначеності. Отже, поєднання різних соціально-економічних інструментів формує комплексний механізм, що сприяє забезпеченню сталого розвитку територіальних громад як у період війни, так і на етапі післявоєнної відбудови.

2.3. Особливості екологічних інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад

Сталий екологічний розвиток територіальних громад передбачає гармонійне поєднання соціально-економічного зростання з ефективним використанням природних ресурсів та збереженням навколишнього середовища. Для досягнення цієї мети використовуються різноманітні інструменти, які дозволяють планувати, регулювати та оцінювати екологічні ініціативи на локальному рівні. Особливості таких інструментів полягають у їх комплексності, адаптивності до специфіки конкретної громади та здатності

інтегрувати економічні, правові та освітні механізми для забезпечення довгострокового екологічного балансу.

Нагадаємо, що Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у преамбулі визначає, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України [66]. Цей же закон відносить до основних принципів охорони навколишнього природного середовища науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища [45].

Аналіз законодавчих норм щодо закріплення за органами місцевого самоврядування повноважень у сфері охорони навколишнього природного середовища доводить, що муніципальні органи з метою реалізації покладених на них повноважень у зазначеній сфері здійснюють адміністративно-процедурну діяльність нормотворчого, організаційно-дозвільного, виконавчо-розпорядчого, юрисдикційного, а також координаційно-контрольного характеру [9].

З початку повномасштабного вторгнення екологічні злочини ретельно документуються. Станом на початок 2025 року зафіксовано понад 7 500 випадків екологічних правопорушень, що вже призвели до збитків у 82 мільярди євро. Це не враховуючи нещодавніх пошкоджень на Чорнобильському конфайнменті. Руйнування Каховської греблі, отруєння річки Сейм, великий розлив нафти в Керченській протоці, спричинений аварією російських танкерів «Волгонєфть-212» і «Волгонєфть-239», а також напівзруйнований стан Чорнобильського конфайнменту є одними з найсерйозніших збитків, свідками яких ми стали. Крім того, майже 25% загальної території України забруднено вибухонебезпечними речовинами, 557 шахт перебувають під окупацією і не мають належного догляду. Під окупацією опинилися 10 національних парків, 8 природних заповідників і 2

біосферні заповідники. Також пошкоджено 744 водогосподарські об'єкти, для відновлення яких необхідно 7,7 млрд євро [25].

Отже, війна в Україні призвела до значних екологічних наслідків, що позначаються на всіх аспектах навколишнього природного середовища – від забруднення повітря і водних ресурсів до деградації ґрунтів і втрати біорізноманіття.

Науковці Ю. Орлов та Я. Ступник констатують, що «продовження бойових дій спричиняє непоправну шкоду цілим екосистемам, збереження і відродження функціоналу яких має стати складовою концепції перехідного правосуддя для України, а також сформуванню окремих фокус уваги на рівні міжнародного кримінального правосуддя» [1].

В умовах війни екологічні інструменти набувають додаткових специфічних рис, оскільки громади мають поєднувати традиційні екологічні завдання з подоланням наслідків бойових дій.

Екологічні інструменти забезпечення сталого розвитку в ТГ України – це сукупність механізмів, підходів та практик, спрямованих на збереження довкілля, раціональне використання ресурсів і підвищення якості життя населення. Їхня сутність полягає в тому, щоб інтегрувати екологічні пріоритети у всі сфери місцевої політики – від планування територій до управління відходами та енергетикою.

Основні завдання використання екологічних інструментів сталого розвитку в ТГ полягають у наступному [45]:

- планування територій з урахуванням екологічних вимог;
- управління природними ресурсами;
- екологічний моніторинг і контроль;
- енергоефективність і відновлювана енергетика;
- управління відходами;
- екологічна безпека та адаптація до кліматичних змін;
- освіта, просвіта і залучення громадян;
- стимулювання екологічного бізнесу та ін.

До особливостей формування та використання інструментів забезпечення сталого екологічного розвитку територіальних громад в Україні в умовах воєнного стану доцільно віднести такі:

1) орієнтація на подолання наслідків воєнних дій: необхідність розмінування, очищення територій від вибухонебезпечних предметів, ліквідація екологічних катастроф, спричинених руйнуванням промислових об'єктів, складів пального та хімічних речовин моніторинг забруднення ґрунтів, води та повітря, включно з наслідками вибухів та пожеж тощо. Все це є формує новий пріоритет екобезпеки, який є критично важливим для спроможності ТГ та її подальшого розвитку.

2) комбінування короткострокових і довгострокових екологічних рішень. Громади вимушені працювати у двох часових горизонтах одночасно: к ороткострокові заходи (аварійне відновлення, тимчасові рішення щодо водо- та теплопостачання, протиаварійні роботи) та довгострокові стратегії (впровадження енергоефективності, відновлюваної енергетики, модернізація систем поводження з відходами, охорона природних територій) [45];

3) екосистемний підхід у плануванні територій. Сталий розвиток передбачає інтеграцію екологічних критеріїв у просторове та стратегічне планування: врахування природних обмежень при забудові територій; захист водних об'єктів, зелених зон, лісів; відновлення деградованих територій. У воєнний період це ускладнюється руйнуваннями, але стає ще більш актуальним для майбутньої відбудови;

4) розвиток системи екологічного моніторингу. Сучасні громади впроваджують: станції контролю повітря та води; цифрові платформи збору екологічних даних; ГІС-системи для оцінки шкоди довкіллю та планування реконструкції. Особливість воєнного часу – обмежений доступ фахівців до окремих територій і необхідність використання дистанційних технологій;

5) інтеграція принципів циркулярної економіки. ТГ дедалі активніше впроваджують: роздільний збір та переробку відходів; переробку будівельного сміття від руйнувань; повторне використання матеріалів під час

відбудови. У воєнний період це дає змогу зменшувати витрати й знижувати екологічні ризики;

б) енергоефективність та відновлювальні джерела енергії. Особливості: встановлення сонячних станцій на комунальних об'єктах; створення мікромереж та систем автономного живлення; модернізація систем теплопостачання, утеплення будівель. Ці інструменти забезпечують екологічну та енергетичну стійкість, критично важливу під час атак на енергосистему [9];

7) екологічна освіта та залучення громади. Стійкий екологічний розвиток потребує активної участі населення: освітні програми з екобезпеки, сортування відходів, енергоощадності; розвиток волонтерських природоохоронних ініціатив; участь жителів у стратегічних та екологічних обговореннях.

Це сприяє формуванню екологічної свідомості та відповідального поведінкового середовища;

8) міжмуніципальна та міжнародна співпраця. Важлива особливість – підсилення партнерств: співпраця громад у питаннях розмінування, поводження з відходами, охорони водних об'єктів; участь у міжнародних проєктах з екологічної відбудови; обмін даними та найкращими практиками. Громади самостійно не можуть вирішити низку екологічних проблем, тому кооперація стає ключовим інструментом [51]. Узагальнюючи викладене вище, в табл. 2.5 систематизуємо основні екологічні інструменти забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні.

Таблиця 2.5

Види екологічних інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні*

Вид екологічних інструментів	Характеристика / зміст	Приклади застосування в громадах
1	2	3
1. Нормативно-правові інструменти	Регулювання екологічної діяльності та встановлення вимог до охорони довкілля	– Місцеві програми охорони довкілля; – правила благоустрою; – місцеві екологічні стандарти та регламенти забудови.

Продовження табл. 2.5

1	2	3
2. Інструменти екологічного планування	Включення екологічних цілей у стратегічні та просторові документи	– Стратегії сталого розвитку громад; – комплексні плани просторового розвитку; – екологічні розділи генеральних планів.
3. Інструменти моніторингу та контролю	Системи спостереження за станом довкілля та оцінка екологічних ризиків	– Станції моніторингу повітря, води, шуму; – ГІС-карти забруднення та руйнувань; – оцінка впливу на довкілля (ОВД).
4. Інструменти управління природними ресурсами	Раціональне використання земель, води, лісів та інших ресурсів	– Відновлення водних об'єктів; – охорона зелених зон; – раціональна лісогосподарська діяльність.
5. Інструменти енергоефективності та відновлюваної енергетики	Зменшення енергоспоживання та розвиток чистої енергії	– Модернізація освітлення та тепломереж; – сонячні станції на комунальних об'єктах; – мікромережі та автономні системи.
6. Інструменти поводження з відходами	Організація ефективного збирання, переробки та утилізації відходів	– Роздільний збір; – пункти переробки; – переробка будівельного сміття після обстрілів.
7. Інструменти відновлення та рекультивації	Відновлення територій, пошкоджених внаслідок війни або господарської діяльності	– Рекультивація земель після бойових дій; – очищення територій від вибухонебезпечних предметів; – відновлення лісових масивів
8. Освітні та інформаційні інструменти	Формування екологічної свідомості та залучення населення	– Екоосвіта, тренінги, кампанії; – екологічне волонтерство; – публічні екоакції.
9. Інструменти громадської участі	Залучення жителів до прийняття екологічних рішень	– Громадські слухання; – екологічні дорадчі ради; – бюджет участі для зелених проєктів.
10. Міжмуніципальна та міжнародна співпраця	Поєднання ресурсів і досвіду для екологічних рішень	– Спільні екопроєкти кількох громад; – участь у програмах ЄС, ПРООН, GIZ – обмін даними та інноваціями.
11. Інструменти екологічної безпеки (воєнний контекст)	Реагування на екологічні загрози, спричинені війною	– Розмінування територій; – оцінка та ліквідація екологічних катастроф; – моніторинг воєнного забруднення ґрунтів і вод.

*Джерело: узагальнено автором

Отже, екологічні інструменти сталого розвитку територіальних громад України мають низку особливостей, зумовлених як загальними вимогами екологічної політики, так і специфікою воєнного стану. Вони орієнтовані не лише на охорону довкілля, а й на забезпечення екобезпеки, відновлення пошкоджених ресурсів, створення екологічно стійких систем управління та інтеграцію екологічних рішень у стратегічне планування громади. В умовах війни такі інструменти стають фундаментом для подальшої відбудови територій на засадах сталого, безпечного та ресурсозберігаючого розвитку.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізовано виклики для сталого розвитку ТГ в умовах воєнного стану. Виокремлено основні ознаки сталого розвитку ТГ у контексті децентралізаційних перетворень в Україні. Встановлено, що сталий розвиток ТГ в Україні сьогодні супроводжується низкою системних викликів, що обумовлені як зовнішніми факторами – військовою агресією, економічною кризою, кліматичними змінами – так і внутрішніми структурними дисбалансами у системі місцевого самоврядування, ресурсному забезпеченні та управлінських підходах. Наявні проблеми істотно ускладнюють здатність громад до довготривалого та збалансованого розвитку, стримують реалізацію стратегічних планів і потребують скоординованих дій з боку держави, місцевих органів влади та міжнародних партнерів. Відповідно питання сталого розвитку – збалансованого поєднання економічної стабільності, соціальної згуртованості та екологічної відповідальності – стало особливо актуальним, адже саме від нього залежить життєздатність ТГ, їхня стійкість та можливість ефективно відновлюватися як під час війни, так і у післявоєнний період.

2. Охарактеризовано соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку ТГ. Встановлено, що соціально-економічні інструменти, які використовують ТГ України в умовах воєнного стану, відіграють ключову роль у забезпеченні їхньої стійкості та здатності до відновлення. Аналіз показує, що сучасні інструменти охоплюють широкий спектр напрямів — від фінансового управління та підтримки місцевого бізнесу до соціального захисту, розвитку людського потенціалу та модернізації інфраструктури. Їх ефективне застосування дозволяє пом'якшити негативні наслідки війни, забезпечити адаптацію населення до нових умов, зберегти економічну активність та створити умови для подальшого зростання. Важливою є також взаємодія з міжнародними партнерами, розвиток цифрових рішень та

зміцнення соціальної згуртованості, які підсилюють спроможність громад діяти в умовах невизначеності. Отже, поєднання різних соціально-економічних інструментів формує комплексний механізм, що сприяє забезпеченню сталого розвитку ТГ в Україні.

3. Обґрунтовано особливості екологічних інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ. З'ясовано, що сталий екологічний розвиток ТГ передбачає гармонійне поєднання соціально-економічного зростання з ефективним використанням природних ресурсів та збереженням навколишнього середовища. Узагальнено та систематизовано види екологічних інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні та ідентифіковано їх особливості, серед яких: орієнтація на подолання наслідків воєнних дій; комбінування короткострокових і довгострокових екологічних рішень; екосистемний підхід у плануванні територій; розвиток системи екологічного моніторингу; інтеграція принципів циркулярної економіки; енергоефективність та відновлювальні джерела енергії; екологічна освіта та залучення громади; міжмуніципальна та міжнародна співпраця. Підсумовано, що особливості таких інструментів полягають у їх комплексності, адаптивності до специфіки конкретної громади та здатності інтегрувати економічні, правові та освітні механізми для забезпечення довгострокового екологічного балансу.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

3.1. Сучасні інструменти забезпечення сталого розвитку територіальних громад: інтеграція провідного зарубіжного досвіду в Україну

Сучасний розвиток територіальних громад в Україні потребує використання ефективних управлінських практик, інноваційних підходів та технологічних рішень, які вже успішно зарекомендували себе у світі.

Інтеграція провідного зарубіжного досвіду дає змогу українським громадам прискорити власний поступ, підвищити якість публічних послуг та зміцнити місцеве самоврядування. Саме тому надалі ми розглянемо ключові інструменти, що застосовуються у розвинених країнах, та можливості їх адаптації до українського контексту з урахуванням національних реформ, воєнних викликів і потреб сталого розвитку.

Як відомо, Європейський Союз є глобальним лідером у впровадженні політики сталого розвитку. Його підхід базується на багаторівневій системі управління, яка охоплює наднаціональні, національні та регіональні рівні. Це дає змогу враховувати специфіку кожної держави-члена та забезпечувати гармонізацію зусиль для досягнення спільних цілей [46].

Однією із ключових характеристик політики сталого розвитку є її адаптивність. У ЄС особливу увагу приділяють впровадженню цифрових і смарт-технологій, що дають змогу покращити ефективність використання ресурсів.

На європейському рівні основні принципи сталого розвитку були інтегровані у стратегічні документи, зокрема:

- Лісабонська стратегія (2000–2010), яка мала на меті зробити ЄС найбільш конкурентоспроможною економікою світу, одночасно приділяючи увагу сталому розвитку та соціальній згуртованості;

- Стратегія «Європа 2020», яка зосереджувалася на розумному, сталому та всеохоплювальному зростанні. Вона передбачала інвестиції в освіту, дослідження, зелені технології та соціальну інтеграцію.

- Європейський зелений курс (European Green Deal), який є амбітною стратегією переходу до кліматично нейтральної економіки до 2050 року. Він охоплює впровадження циркулярної економіки, розвиток відновлюваних джерел енергії та скорочення викидів парникових газів [67].

Ці документи спрямовані на досягнення кліматичної нейтральності, розвиток зеленої енергетики, підтримку соціальної згуртованості та модернізацію інфраструктури [80].

Сталий розвиток у Європейському Союзі спрямований на вирішення таких ключових викликів, як зміна клімату, енергетична криза, економічна нерівність і демографічні проблеми. Наприклад, відповідно до даних ООН близько 26 % населення ЄС перебуває під ризиком бідності або соціального відчуження, що вимагає інтеграції соціальних компонентів сталого розвитку в політику регіонів [80].

Імплементация політики сталого розвитку в ЄС відбувається на трьох рівнях: наднаціональному, національному та місцевому.

Політика сталого розвитку в ЄС стала прикладом успішної адаптації глобальних цілей сталого розвитку до регіональних умов. Завдяки багаторівневій структурі управління, інтеграції екологічних, соціальних та економічних аспектів, а також активній участі всіх зацікавлених сторін ЄС зумів створити ефективну платформу для впровадження принципів сталого розвитку. Це забезпечує досягнення короткострокових і довгострокових цілей, орієнтованих на підвищення якості життя громадян, збереження природних ресурсів і забезпечення соціальної рівності.

Одним із основних успіхів ЄС є розробка інноваційних стратегій, як-от Європейський зелений курс, які інтегрують ЦСР у всі сфери політики: від економіки до екології та соціального захисту. Зосередженість на інноваціях і цифровізації дає змогу регіону не лише адаптуватися до викликів сучасності, але й закладати фундамент для майбутнього сталого розвитку. Наприклад, перехід до низьковуглецевої економіки забезпечує одночасне скорочення екологічних ризиків і стимулює розвиток нових галузей, як-от зелена енергетика й екологічно чисті технології [79].

Слід зауважити, що для зручності аналізу статистичних даних на своїй території, ЄС здійснює групування, використовуючи принцип однокритеріальності. Головним критерієм виступає кількість населення. Ця система має назву NUTS (Nomenclature of territorial units for statistics) – номенклатура територіальних одиниць для статистики. Метою цього групування є вирішення таких завдань: збір, гармонізація, розвиток

регіональної статистичної інформації у країнах ЄС; соціально-економічний аналіз регіонів різних рівнів; формування регіональної політики ЄС [18]. Така класифікація є ієрархічною системою поділу економічної території ЄС на 3 рівні (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Групування територій за методологією ЄС [92]

На сьогодні в країнах ЄС сформовано комплексну систему інструментів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку територій. Вона поєднує стратегічне планування, фінансові механізми, сучасні підходи до управління та активну участь громадян. Основними такими інструментами є:

- стратегічне та просторове планування: стратегії сталого розвитку та просторові плани (наприклад, Spatial Planning Strategies у Німеччині та Нідерландах); інтеграція економічних, екологічних і соціальних цілей у довгострокові плани розвитку громад і регіонів; використання принципу «smart growth» – розумного, збалансованого зростання;

- Програми та фонди ЄС: когезійна політика ЄС (Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, Фонд згуртованості); підтримка інноваційних проєктів, «зеленої» економіки, цифровізації, інфраструктури; інструмент LEADER для розвитку сільських територій через місцеві ініціативні групи;

- принцип багаторівневого врядування: тісна взаємодія між інституціями ЄС, національними урядами, регіонами та громадами;

впровадження підходу *subsidiarity* – вирішення питань на найнижчому ефективному рівні;

- екологічні інструменти: оцінка впливу на довкілля (ОВД) та стратегічна екологічна оцінка (CEO); застосування принципів «зеленої» економіки: енергоефективність, відновлювана енергетика, циркулярна економіка; система охорони природи Natura 2000;

- громадська участь та партисипація: партисипативне бюджетування (активно використовується у Польщі, Португалії, Франції); регулярні консультації з громадськістю, онлайн-інструменти участі; підтримка громадських ініціатив і локальних партнерств;

- економічні інструменти та підтримка підприємництва: створення індустріальних парків, бізнес-інкубаторів, кластерів; програми підтримки малого й середнього бізнесу (SME); податкові стимули для інвестицій у сталий розвиток;

- інструменти цифрового розвитку: впровадження *smart city* технологій: розумне управління транспортом, енергоресурсами, безпекою; геоінформаційні системи (GIS) для просторового аналізу та планування; електронне врядування та відкриті дані; та ін.

Важливим у контексті проблематики нашого дослідження виглядає саме інтеграція геоінформаційних технологій (ГІТ) у ТГ, яка є трансформаційним кроком на шляху до ефективнішого та більш сталого управління містами. Успішне впровадження геоінформаційних технологій (ГІТ) у ТГ призвело до трансформаційних змін у різних секторах, що сприяє більш ефективному та результативному управлінню просторовими ресурсами та процесами. Численні приклади з різних країн світу свідчать про різноманітне застосування та переваги геоінформаційних технологій у територіальних громадах [20] (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Конкретні приклади успішного впровадження геоінформаційних технологій в територіях в різних країнах та територіях*

Приклад	Коротка інформація
Міське планування в Сінгапурі	Сінгапур використовує комплексну ГІС-платформу для підтримки міського планування, що дозволяє планувальникам аналізувати просторові дані та моделювати сценарії сталого розвитку та зростання інфраструктури.
Моніторинг вирубки лісів у Бразилії	Бразилія за допомогою супутникових знімків та GPS-технологій відстежує вирубку тропічних лісів Амазонії, зменшуючи незаконну вирубку завдяки відстеженню в реальному часі та дотриманню лісового законодавства.
Ліквідація наслідків стихійного лиха на Гаїті	Після землетрусу 2010 року за допомогою ГІС-технологій були створені детальні карти оцінки пошкоджень, що допомогло організаціям визначити пріоритети реагування та ефективно розподілити ресурси.
Транспортне планування в містах	Багато міст використовують GPS-трекінг і ГІС-технології для ефективного планування маршрутів у системах громадського транспорту, скорочуючи час у дорозі та підвищуючи надійність послуг
Управління логістикою в ланцюгах поставок	Логістичні компанії використовують ГІС для відстеження вантажів у режимі реального часу, оптимізації маршрутів, зменшення споживання пального та викидів, підвищення ефективності операцій з доставки
Охорона здоров'я під час COVID-19	Під час пандемії COVID-19 ГІС-технології дозволили картографувати поширення вірусу, виявляти зони підвищеного ризику та сприяли прийняттю рішень на основі даних для розподілу ресурсів і забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій.
Охорона дикої природи	Природоохоронні організації використовують технологію ГІТ для відстеження популяцій диких тварин та управління природоохоронними територіями, підтримуючи заходи з охорони природи та моніторингу біорізноманіття
Сільськогосподарське управління в галузі точного землеробства	Фермери використовують ГІТ для точного землеробства, зокрема для аналізу ґрунту, моніторингу посівів та ефективного використання ресурсів, що сприяє підвищенню врожайності та сталому веденню сільського господарства.
Розвиток інфраструктури в розумних містах	Розумні міста інтегрують ГІТ для планування та управління інфраструктурними проєктами, оптимізації комунальних послуг та покращення життя в місті за допомогою рішень, що базуються на даних
Управління водними ресурсами	Органи управління водними ресурсам використовують ГІС для моніторингу якості води, управління розподільчими мережами та планування сталого водокористування, забезпечуючи ефективно та раціональне управління водними ресурсами
Розвиток туризму	Туристичні дестинації використовують ГІТ для картографування пам'яток, планування сталої туристичної діяльності та покращення вражень відвідувачів за допомогою інтерактивних карт та інформаційних систем.
Пом'якшення наслідків зміни клімату	ГІТ підтримує дослідження зміни клімату шляхом моніторингу екологічних змін, аналізу кліматичних моделей та допомагає ТГ впроваджувати стратегії пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них.

*Джерело: [20]

Узагальнюючи провідні зарубіжні практики забезпечення розвитку ТГ, можна стверджувати, що сталий розвиток територій базується на поєднанні стратегічного планування, екологічної відповідальності, цифрової трансформації та активної участі громадян. Для України імплементація цього досвіду є не лише перспективою модернізації територіальних громад, а й важливою умовою їхньої стійкості в умовах воєнних та післявоєнних викликів. При цьому ключовими напрямками впровадження зарубіжних

практик у діяльність українських громад можуть стати: розвиток сучасних систем стратегічного та просторового планування; використання інструментів ЄС для фінансування розвитку; вдосконалення екологічного управління (системне застосування ОВД і СЕО на місцевому рівні); розбудова цифрових сервісів та smart-рішень; посилення громадської участі; підтримка місцевого бізнесу та інновацій та ін.

Таким чином, інтеграція провідного європейського досвіду здатна значно підсилити спроможність українських громад, забезпечивши їх сталий розвиток, конкурентоспроможність і здатність ефективно реагувати на сучасні виклики.

3.2. Планування розвитку територіальних громад в умовах цифровізації

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій питання ефективного планування діяльності ТГ набуває особливої значимості. При цьому цифровізація відкриває нові можливості для прозорого управління, оптимізації ресурсів, підвищення якості послуг та активнішої участі мешканців у прийнятті рішень. Використання цифрових інструментів дозволяє ТГ швидше реагувати на виклики, формувати обґрунтовані стратегії розвитку та забезпечувати сталий розвиток на основі даних. У цьому контексті планування перестає бути суто адміністративною процедурою й трансформується на динамічний, інклюзивний і технологічно підсилений процес.

Дійсно стрімкий розвиток цифрових технологій суттєво вплинув на різні аспекти суспільного розвитку, і ТГ не є винятком. Інформаційні технології на сьогодні стали важливим інструментом в управлінні та плануванні ТГ, оскільки мають значний потенціал для підвищення ефективності, прозорості та покращення процесів прийняття рішень. В умовах оцифрування інтеграція цифрових технологій в управління ТГ може

трансформувати традиційні підходи, забезпечуючи доступ до даних у режимі реального часу, просторового аналізу та інтерактивного картографування [19].

Планування діяльності ТГ в умовах цифровізації включає здійснення управління та надання послуг за допомогою електронних систем з метою покращення ефективності та доступності електронних послуг для громадян та бізнесу; використання просторової інформації для розробки та впровадження оптимальних стратегій розвитку територій з метою забезпечення точності та обґрунтованості планів розвитку громади; застосування цифрових засобів для навчання та підвищення кваліфікації місцевого населення та забезпечення громади необхідними навичками для успішного функціонування в цифровому суспільстві; використання IoT для оптимізації управління міською інфраструктурою та ресурсами та забезпечення сталого та ефективного використання ресурсів, покращення якості життя; використання цифрових каналів для взаємодії та залучення громади до участі в громадських ініціативах, забезпечення відкритості та прозорості; забезпечення безпеки та конфіденційності електронних даних та захист особистих та конфіденційних даних громадян, запобігання кіберзагрозам [2].

Планування діяльності ТГ є важливим аспектом її розвитку, особливо в умовах цифровізації, коли використання інформаційних технологій відігравав ключову роль у соціальному та економічному розвитку, розвиваючи стратегічне управління та планування в системі публічного управління, що можна продемонструвати в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Напрями планування діяльності територіальної громади в умовах цифровізації*

№ з/п	Напрями планування діяльності ТГ	Використання цифровізації для планування діяльності ТГ
1	2	3

1.	Цифрові технології для ефективного управління	Використання цифрових інструментів для автоматизації адміністративних процесів. Розробка електронних платформ для зручного взаємодії та обміну інформацією між громадянами, органами влади та бізнесом.
2.	Соціальна інтеграція за допомогою цифрових медіа	Розвиток цифрових медіаплатформ для спілкування та обміну думками між громадянами. Проведення інформаційних кампаній через соціальні мережі для підвищення свідомості та участі громадян у різних програмах і проєктах.
3.	Електронна освіта та розвиток навичок	Запровадження електронних платформ для дистанційного навчання та розвитку навичок серед мешканців ТГ. Створення цифрових навчальних ресурсів для підвищення освітнього рівня населення.
4.	Розвиток цифрової інфраструктури	Забезпечення доступу до високошвидкісного інтернету та інших цифрових технологій у всіх частинах ТГ. Створення цифрових центрів та інноваційних зон для сприяння розвитку стартапів та інноваційних проєктів.
5.	Цифровий моніторинг та аналіз	Упровадження систем цифрового моніторингу для збору та аналізу даних з різних сфер діяльності громади. Використання аналітичних інструментів для прийняття обґрунтованих рішень у сферах економіки, освіти, охорони здоров'я.
6.	Цифрова безпека	Забезпечення надійності цифрових систем та заходів безпеки для захисту важливої інформації. Навчання громадян навичкам цифрової безпеки та свідомого використання інтернет-ресурсів.
7.	Цифрова економіка та підтримка малих та середніх підприємств (МСП)	Створення електронних платформ для підтримки МСП та стимулювання електронної комерції. Розробка цифрових інструментів для зменшення бюрократичних перешкод та полегшення участі МСП у громадському житті.
8.	Системи електронного урядування	Упровадження електронних систем для зручного звернення громадян до органів влади, онлайн-голосування та отримання послуг. Забезпечення прозорості та відкритості управління за допомогою цифрових інструментів.
9.	Цифрова медицина та охорона здоров'я	Упровадження електронних систем медичного обліку та взаємодії між лікарнями та амбулаторіями. Розвиток телемедицини для забезпечення доступу до медичних послуг у віддалених районах.
10.	Екологічна цифровізація	Використання цифрових технологій для моніторингу екологічних показників та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Розвиток екологічно орієнтованих проєктів та програм для підтримки сталого розвитку.
11.	Цифрові інновації в туризмі	Створення цифрових туристичних платформ для зручного планування та відвідування туристичних об'єктів. Використання віртуальної реальності та інших цифрових технологій для підвищення якості туристичного обслуговування.
12.	Сприяння культурній різноманітності	Використання цифрових медіа для збереження та просування культурних цінностей громади. Організація віртуальних подій та фестивалів для сприяння культурній взаємодії.

*Джерело: [1]

Ці аспекти, на думку науковців [1; 2], можуть стати фундаментом для стратегії цифрового планування діяльності ТГ, дозволяючи враховувати сучасні тенденції та забезпечувати сталий розвиток у контексті цифрової

епохи. Вони слугують основою для розробки стратегії планування діяльності ТГ в умовах цифровізації, сприяючи сталому соціальному та економічному розвитку.

Важливо відзначити, що в умовах цифровізації ТГ дедалі частіше звертаються до геоінформаційних технологій (ГІТ) для впорядкування процесів, покращення процесу прийняття рішень та підвищення загальної ефективності. Оцифрування ТГ передбачає перетворення аналогової інформації та процесів у цифрові формати, що полегшує доступ до даних, їх зберігання та управління ними. Геоінформаційні технології слугують основою цієї трансформації, забезпечуючи необхідними інструментами та методами для використання потенціалу просторових даних [2].

ГІТ є потужним інструментом у сфері цифровізації, які відіграють ключову роль в управлінні, аналізі та візуалізації просторових даних. За своїм змістом ГІТ охоплюють різноманітний набір методів та інструментів, які дозволяють збирати, зберігати, обробляти, аналізувати та представляти геопросторову інформацію. Сюди входять дані, отримані з таких джерел, як супутники, аерофотозйомка, GPS-пристрої та засоби наземного спостереження, серед іншого. Інтеграція ГІТ у різні сектори призвела до трансформаційних змін, особливо в розрізі територіальних громад (табл. 3.3).

Водночас із соціальної точки зору, серед учасників та громадськості часто бракує обізнаності та розуміння потенційних переваг і застосувань ГІТ. Це може стати причиною спротиву або апатії до впровадження нових технологій. Ефективне впровадження ГІТ вимагає не лише технічної експертизи, але й активного залучення зацікавлених сторін та проведення просвітницьких кампаній для сприяння прийняттю та підтримці. Неправильні уявлення про конфіденційність і безпеку даних теж можуть перешкоджати впровадженню ГІТ, оскільки люди можуть бути занепокоєні потенційним зловживанням геопросторовими даними [35, с. 167].

Таблиця 3.3

Роль геоінформаційних технологій у діджиталізації територіальних громад*

Роль ГІС в процесах оцифрування	Характеристика
Управління просторовими даними	ГІС полегшують збір, зберігання та управління просторовими даними, зокрема інформацією з супутників, аерофотозйомки, GPS-пристроїв та засобів наземного спостереження. Це забезпечує наявність і доступність геопросторових даних для прийняття рішень та аналізу.
Просторовий аналіз та візуалізація	ГІС дозволяють аналізувати просторові дані для виявлення закономірностей, тенденцій і взаємозв'язків. За допомогою таких інструментів, як ГІС, учасники процесу можуть візуалізувати просторову інформацію у вигляді карт, діаграм і графіків, що сприяє покращенню їх розуміння та прийняттю рішень.
Система підтримки прийняття рішень	ГІС підтримують процеси прийняття рішень, забезпечуючи інструменти та методи для просторового аналізу, моделювання сценаріїв та оцінки впливу. Системи підтримки прийняття рішень (СППР) на основі ГІС допомагають залученим сторонам оцінювати альтернативні стратегії та робити обґрунтований вибір.
Участь та залучення громадськості	ГІС сприяють участі та взаємодії громадськості у процесах прийняття рішень шляхом створення інтерактивних карт та веб-платформ. Надаючи просторову інформацію доступною та зрозумілою, ГІТ сприяють підвищенню прозорості, співпраці та залученню зацікавлених сторін.
Реагування на надзвичайні ситуації та управління катастрофами	ГІС відіграють вирішальну роль у реагуванні на надзвичайні ситуації та управлінні стихійними лихами, оскільки інтегрують дані в реальному часі з різних джерел. Служби реагування на надзвичайні ситуації використовують ГІС-системи для оцінки масштабів катастрофи, визначення постраждалих районів та ефективної координації зусиль з ліквідації наслідків катастрофи..
Економічний розвиток	ГІС підтримують ініціативи економічного розвитку ТГ, допомагаючи виявляти ринкові можливості, оптимізувати ланцюги поставок і покращувати таргетування споживачів. Оцифрування земельних записів та кадастрової інформації спрощує операції з нерухомістю та процеси управління земельними ресурсами, відкриваючи економічну цінність земельних ресурсів..

*Джерело: [20, с. 5]

Організаційні виклики ще більш ускладнюють впровадження ГІТ у ТГ. Успішне впровадження ГІТ вимагає скоординованих зусиль багатьох департаментів та відомств, кожне з яких має власні пріоритети, робочі процеси та практики управління даними. Досягнення інтероперабельності та обміну даними між цими установами може бути складним завданням, особливо за відсутності стандартизованих протоколів та механізмів співпраці. Суттєвою перешкодою може бути також брак кваліфікованих кадрів, які мають досвід роботи з геопросторовими технологіями.

Правові та регуляторні питання теж створюють проблеми у впровадженні ГІТ. Збір, зберігання і використання геопросторових даних

підпадають під дію різних правових обмежень і правил, які можуть суттєво відрізнитися в різних юрисдикціях. Орієнтування в цьому складному регуляторному ландшафті вимагає ретельного вивчення та дотримання відповідних законів, що може зайняти багато часу та ресурсів. Права інтелектуальної власності та питання власності на дані можуть ще більше ускладнити використання геопросторових даних, особливо коли дані надходять від кількох постачальників.

До того ж, швидкі темпи технологічних змін у сфері геоінформації створюють як можливості, так і виклики [19].

З огляду на збільшення обсягі збирання та обробки даних, безпека та конфіденційність стають ключовими питаннями, для чого країни вдосконалюють свої законодавчі та технічні засоби для захисту особистих даних та забезпечення кібербезпеки [1].

В умовах бойових дій та відновлення ТГ актуальність впровадження цифровізації на місцях значно зросла, адже можливість отримати послуги в громаді онлайн, мати електронні засоби комунікації місцевою владою та ефективні діджитал канали інформування стала в умовах сьогодення ще більш значущою. Поряд із цим, цифрова трансформація ТГ після початку війни суттєво змінила пріоритети та вектори розвитку, отримала нове значення та цілі – сприяння відновленню та відбудові через цифрові інструменти та технології.

У даному контексті зауважимо, що Міністерством цифрової трансформації України у співпраці з профільними міністерствами втілено низку цифрових проєктів, які стали важливим реагуванням на поточні виклики та допомогли у вирішенні питань, що віднесені до сфери відання місцевого самоврядування. Зокрема, це розширення перелік послуг, що надаються, в том числі, в електронному форматі: відновлення втрачених документів, проєкти з підтримки ветеранів, їх сімей, ветеранського бізнесу, надання допомоги ВПО, отримання компенсації за програмою

«Євдновлення» для пошкодженого та зруйнованого внаслідок війни житла, створення реєстру компенсації збитків та інше [59].

Разом із цим у 2024 році Міністерство цифрової трансформації презентували пілотний проєкт Індексу цифрової трансформації ТГ України, дані для якого були зібрані станом на липень 2023 року. Показники індексу сформували загальну картину стану цифровізації ТГ в умовах війни, продемонстрували слабкі та сильні сторони громад для врахування цього при впровадженні цифрових рішень, плануванні процесів відбудови.

Формування Індексу включало вимірювання таких показників у громаді як рівень розвитку цифрової економіки, рівень цифрової компетентності населення громади, стан цифрової інфраструктури, рівень цифровізації публічних послуг, цифрова трансформація органу місцевого самоврядування, а сума балів за кожним показником визначили числове значення індексу за шкалою від 0 до 100 балів [28].

За результатами презентованого індексу ТГ показали невисокі показники, що виявило проблемні аспекти громад та необхідність у плідній роботі над цифровізацією ТГ. Найбільшу кількість балів серед сукупності ТГ за областями України набрали громади Львівської області – 26,83 бали (серед них Львівська міська ТГ – 61,19 бали), Дніпропетровської області – 25,64 бали (серед них Дніпровська міська ТГ – 67,288 бали) та Київської області – 25,49 бали. Натомість найнижчі показники продемонстрували ТГ Миколаївської області (середній арифметичний бал громад по області – 14,88) та Чернігівської області (середній арифметичний бал громад по області – 16,53) – областей, які з початку повномасштабного вторгнення мали території, на яких велися бойові дії [28; 59].

Враховуючи, що з міркувань безпеки такі області як Харківська, Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська, на території яких ведуться бойові дії, не включені до дослідження індексу цифрової трансформації, можемо пов'язувати низькі показники прифронтовних областей (Миколаївська, Чернігівська, Сумська) в дечому з викликами війни, що

вимушено перемістили вектор уваги громади та зумовило потребу у першочерговому реагуванні на інші поточні проблеми війни.

Наразі у ТГ активно впроваджуються державні програми та програми, що втілюються міжнародними партнерами для посилення цифрової спроможності ТГ в Україні. Наприклад, «Цифрова громада», «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади», «Системи оповіщення», «Документообіг для громад», окремі програми міжнародних організацій USAID, U-LEAD, GIZ та інших. Залученість громад у такі проекти відкриває можливості отримання нових знань та навичок, необхідних для втілення цифрових проєктів у своїй громаді, взаємодії з професійними менторами, експертами та їх підтримка у втіленні власних ідей, обміну досвідом між іншими громадами-учасницями проєкту [74].

Одним із яскравих прикладів впровадженої цифрових технології для відбудови громад є платформа DREAM (<https://dream.gov.ua/ua>), що функціонує відповідно до постанови КМУ від 15.11.2022 року № 1286, та представляє собою унікальну електронну систему з єдиним цифровим маршрутом для проєктів відновлення громад України.

Платформа DREAM діє як єдина цифрова інтегрована інформаційно-аналітична система управління процесом відбудови у громадах, що призначена для автоматизації планування фінансування відновлення, будівництва а моніторингу й забезпечення прозорості процесу відбудови. Даний цифровий інструмент дає змогу громадам публікувати проєкти відновлення у пошуках партнерів та донорів, а донорам в свою чергу бути певним за прозорість відбудови та долучатися до проєктів, які їх зацікавляють [59].

Отже, ми солідарні з позицією науковців [59], що серед перспективних практичних кроків, спрямованих на систематичне та збалансоване впровадження цифрових ініціатив з метою покращення якості життя та ефективності управління ТГ в умовах цифровізації, вважаємо за доцільне відзначити такі: впровадження новітніх технологій, таких як штучний інтелект, Інтернет речей (IoT) та блокчейн, для оптимізації різних аспектів

громадського життя; впровадження цифрових рішень, спрямованих на зменшення негативного впливу на довкілля та підтримку екологічних ініціатив; залучення громадян до участі в сталому розвитку через цифрові засоби та платформи, проведення регулярної оцінки ефективності впроваджених цифрових рішень та програм, включаючи витрати на розвиток та підтримку цифрових інфраструктур та послуг; активна взаємодія з медіа та громадськістю для забезпечення широкого розуміння та підтримки цифрового розвитку.

3.3. Загальні інноваційні вектори вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад

Децентралізація та регіоналізація створюють нові можливості для територіальних громад, одночасно загострюючи виклики нерівності спроможності, ресурсних обмежень і потрясінь, зокрема безпекових, демографічних та кліматичних. Інтеграція інноваційних практик – не лише технологічна модернізація, а й зміна управлінської парадигми: переходу від адміністративно-розпорядчої моделі до відкритого, даномісткого, співтворчого управління, орієнтованого на результат і стійкість. У контексті України інноваційний розвиток ТГ потребує узгодження з нормами національного законодавства та європейськими рамками політик, включно з принципами багаторівневого врядування, смарт-спеціалізації та Європейського зеленого курсу [7].

Насамперед відзначимо, що в контексті сучасних трансформаційних процесів розвитку місцевої економіки особливого значення набувають інноваційні інструменти взаємодії бізнесу та територіальних громад, які спрямовані на підвищення ефективності управлінських рішень, забезпечення прозорості комунікацій і залучення широкого кола стейкхолдерів до процесів стратегічного планування. Їх застосування дозволяє створювати нові організаційні форми співпраці, що поєднують потенціал приватного сектору

з можливостями публічної влади, сприяючи формуванню конкурентоспроможних територій.

Одним із ключових інноваційних інструментів у даному контексті є цифрові платформи взаємодії [83]. Вони виступають каналами двосторонньої комунікації між органами місцевого самоврядування, бізнесом та громадськістю, забезпечуючи відкритий доступ до інформації, електронні консультації, обговорення стратегічних програм і моніторинг їх реалізації. В Україні поступово поширюється практика впровадження систем «Smart City» та інтегрованих порталів електронних послуг [47], що створює передумови для ефективнішого залучення бізнесу до процесів прийняття рішень на місцевому рівні.

Не менш важливим інструментом є публічно-приватне партнерство (PPP), яке в сучасних умовах трансформується у нові організаційні моделі співробітництва. Традиційно PPP розглядалося як форма реалізації інфраструктурних проєктів за участі приватного капіталу [47]. Проте нині воно охоплює ширший спектр завдань – від модернізації об'єктів соціальної сфери до спільної реалізації інноваційних кластерів і бізнес-інкубаторів. Для громад та бізнесу такі партнерства стають інструментом не лише економічного розвитку, а й соціальної інтеграції, оскільки забезпечують баланс інтересів між комерційними цілями та суспільними потребами.

Суттєвого поширення набуває також соціальне підприємництво, яке функціонує на межі бізнесових та громадських ініціатив. Воно забезпечує створення соціально значущих послуг і продуктів при одночасному збереженні економічної стійкості підприємства [6].

Важливим інноваційним механізмом у сфері фінансування місцевих ініціатив є краудфандинг та краудсорсинг. Перший дозволяє акумулювати кошти на реалізацію локальних проєктів через залучення громадян та бізнесу, другий забезпечує залучення інтелектуального потенціалу громади до розробки нових рішень і стратегій. Ці інструменти особливо актуальні для

невеликих територіальних утворень, де обмеженість фінансових ресурсів ускладнює реалізацію масштабних програм розвитку [5].

Окрему групу інноваційних інструментів становлять механізми участі громадян у процесах управління, зокрема партиципаторний бюджет, громадські слухання, електронні петиції, дорадчі ради при органах місцевого самоврядування. Вони виступають формою демократичного залучення бізнесу та громадськості до прийняття рішень, підвищуючи рівень довіри до влади й формуючи культуру партнерства.

На думку науковців, у післявоєнний період найбільш ефективними для України можуть стати гібридні моделі, що поєднують публічно-приватне партнерство, цифрові інструменти та соціально орієнтоване підприємництво. Вони дозволять не лише відбудувати зруйновану інфраструктуру, а й створити нову якість взаємодії між громадами та бізнесом, орієнтовану на прозорість, стійкість та інноваційність [6].

Отже, вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні ґрунтується на інтеграції новітніх технологій, управлінських практик та соціальних моделей взаємодії. Основні інноваційні вектори можна звести до таких напрямів (табл. 3.4):

1) цифрова трансформація та інтелектуальне управління: цифровізація стає базовою умовою ефективного управління громадами. Інновації охоплюють: розвиток smart-рішень (смарт-енергетика, смарт-транспорт, смарт-безпека); впровадження електронних адміністративних сервісів; автоматизацію бюджетування і моніторингу публічних фінансів; використання GIS, Big Data та систем прогностичного аналізу;

2) екологічна модернізація та кліматична стійкість: сталий розвиток неможливий без переходу до «зеленої» моделі управління ресурсами. Інновації включають: розвиток відновлюваної енергетики на місцевому рівні; впровадження циркулярної економіки (переробка, повторне використання, екодизайн); розробку кліматичних стратегій громад; створення систем моніторингу стану довкілля;

3) інноваційні фінансові інструменти: розширення фінансової бази громад через застосування зеленої фінансової інфраструктури (green bonds, ESG-проекти), розвиток публічно-приватного партнерства, локальні фонди розвитку, залучення міжнародних грантів, технічної допомоги та інвестицій;

4) розвиток людського капіталу та інклюзивності. Громади стають сильними тоді, коли мають активних, освічених та згуртованих мешканців. Інновації охоплюють: створення центрів інновацій та навчання, хабів і коворкінгів; розвиток програм громадянської освіти; інклюзивні моделі управління та участі у прийнятті рішень; цифрову та екоосвіченість населення;

5) підсилення економічної спроможності громади. Економічний розвиток стає ключовим інноваційним вектором: створення індустріальних парків, технопарків, кластерів; розвиток смарт-спеціалізації (Smart Specialisation Strategy – S3); підтримка МСП через інкубатори та акселератори; інноваційні підходи до залучення інвесторів.

6) соціально-комунікаційні інновації та нові формати взаємодії. Побудова відкритого та довірливого середовища: цифрові платформи участі; електронні бюджетні консультації; нові форми комунікацій: мобільні додатки громади, інтерактивні панелі рішень; соціальні інновації для роботи з ВПО, ветеранами, молоддю; та ін.

Таким чином, резюмуючи викладене вище, відзначимо, що прискорена цифровізація, безпекові виклики війни, децентралізація та потреба у стійкому повоєнному відновленні висувають до територіальних громад України нові вимоги щодо ефективності управління, прозорості, інклюзивності та економічної життєздатності. Водночас інноваційні практики (табл. 3.4) – від відкритих даних та цифрових сервісів до соціальних інновацій, енергетичних кооперативів і кластерних ініціатив – часто впроваджуються фрагментарно та без системної інтеграції в політики, процеси і фінанси місцевого самоврядування. Це знижує масштабованість, стійкість і кумулятивний ефект від інновацій.

Таблиця 3.4

**Інноваційні вектори забезпечення сталого розвитку
територіальних громад України***

Інноваційний вектор	Сутність	Приклади інструментів	Очікувані ефекти для громад
Цифрова трансформація	Автоматизація та інтелектуалізація управління	Smart City, GIS, e-Services	Підвищення ефективності управління, прозорість, економія ресурсів
Екологічна модернізація	Переход до «зеленої» економіки та кліматичної стійкості	ВДЕ, СЕО/ОВД, циркулярна економіка	Енергетична незалежність, покращення екологічного стану
Фінансові інновації	Розширення фінансування та нові моделі управління коштами	Green bonds, ППП, міжнародні фонди	Залучення інвестицій, стабільність бюджету
Людський капітал та інклюзивність	Освіта, участь та розвиток спільноти	Інноваційні хаби, програми навчання	Активна громада, підвищення кваліфікації та соціальної згуртованості
Економічна спроможність	Інноваційний розвиток місцевої економіки	Кластери, технопарки, інкубатори	Нові робочі місця, зростання ВРП громад
Соціально-комунікаційні інновації	Нові механізми участі та комунікацій	Е-партисипація, мобільні застосунки	Підвищення довіри, ефективне залучення населен

*Джерело: узагальнено автором

Отже, інтеграція інноваційних практик у забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні потребує системної рамки, зрозумілих метрик, безпекового й етичного контурів, а також стійкої архітектури партнерств і фінансів. Такі інноваційні практики підсилюють спроможність громад до відновлення, економічної активізації, зниження вразливостей і підвищення якості життя мешканців.

Висновки до розділу 3

1. Охарактеризовано провідний зарубіжний досвід формування та використання сучасних інструментів розвитку ТГ. Констатовано, що сучасний розвиток ТГ в Україні потребує використання ефективних європейських управлінських практик, інноваційних підходів та

технологічних рішень, які вже успішно себе зарекомендували. Встановлено, що в країнах ЄС сформовано комплексну систему інструментів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку територій. Вона поєднує стратегічне планування, фінансові механізми, сучасні підходи до управління та активну участь громадян. Окрім того розглянуто конкретні приклади успішного впровадження геоінформаційних технологій в територіях в різних країнах та територіях (Сінгапур, Бразилія, Гаїті). Зроблено висновок, що для України імплементація цього досвіду є не лише перспективною модернізації територіальних громад, а й важливою умовою їхньої стійкості в умовах воєнних та післявоєнних викликів. При цьому ключовими напрямками впровадження зарубіжних практик у діяльність українських ТГ можуть стати: розвиток сучасних систем стратегічного та просторового планування; використання інструментів ЄС для фінансування розвитку; вдосконалення екологічного управління (системне застосування ОВД і СЕО на місцевому рівні); розбудова цифрових сервісів та smart-рішень; посилення громадської участі; підтримка місцевого бізнесу та інновацій та ін.

2. Розглянуто особливості та перспективи застосування планування розвитку ТГ в умовах цифровізації. З'ясовано, що використання цифрових інструментів дозволяє ТГ швидше реагувати на виклики, формувати обґрунтовані стратегії розвитку та забезпечувати сталий розвиток на основі даних. У цьому контексті планування перестає бути суто адміністративною процедурою й трансформується на динамічний, інклюзивний і технологічно підсилений процес. Резюмовано, що серед перспективних практичних кроків, спрямованих на систематичне та збалансоване впровадження цифрових ініціатив з метою покращення якості життя та ефективності управління ТГ в умовах цифровізації, мають бути такі: впровадження новітніх технологій, таких як штучний інтелект, Інтернет речей (IoT) та блокчейн, для оптимізації різних аспектів громадського життя; впровадження цифрових рішень, спрямованих на зменшення негативного впливу на довкілля та підтримку екологічних ініціатив; залучення громадян до участі в сталому

розвитку через цифрові засоби та платформи, проведення регулярної оцінки ефективності впроваджених цифрових рішень та програм, включаючи витрати на розвиток та підтримку цифрових інфраструктур та послуг; активна взаємодія з медіа та громадськістю для забезпечення широкого розуміння та підтримки цифрового розвитку.

3. Розроблено загальні інноваційні вектори вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні, серед них: цифрова трансформація та інтелектуальне управління (смарт-енергетика, смарт-транспорт, смарт-безпека); екологічна модернізація та кліматична стійкість (сталий розвиток неможливий без переходу до «зеленої» моделі управління ресурсами); інноваційні фінансові інструменти (розширення фінансової бази громад через застосування зеленої фінансової інфраструктури (green bonds, ESG-проекти), розвиток ППП, локальні фонди розвитку, залучення міжнародних грантів, технічної допомоги та інвестицій); розвиток людського капіталу та інклюзивності; підсилення економічної спроможності громади; соціально-комунікаційні інновації та нові формати взаємодії; та ін.

ВИСНОВКИ

У випускній кваліфікаційній роботі здійснено обґрунтування теоретико-методичних засад формування інструментів сталого розвитку територіальних громад та розроблено рекомендації щодо їх вдосконалення та практичного впровадження в Україні. Сформовано ряд висновків теоретичного, методичного та науково-практичного характеру, що відображають вирішення основних завдань відповідно до поставленої мети, а саме:

1. Визначено сутність та принципи концепції сталого розвитку. Встановлено, що концепція сталого розвитку постає як комплексна та багатовимірна модель організації суспільного поступу, що ґрунтується на гармонійному поєднанні екологічних, економічних і соціальних цілей. Її принципи визначають необхідність раціонального використання природних ресурсів, забезпечення соціальної справедливості, підвищення якості життя та впровадження інноваційних підходів до управління розвитком. Аналіз сутності цієї концепції засвідчує, що сталий розвиток є не лише теоретичною ідеєю, а й практичним орієнтиром для формування стратегій державної політики, бізнес-моделей та суспільних пріоритетів. Для України її застосування має особливу значущість, оскільки сприяє зміцненню екологічної безпеки, економічної стійкості та соціальної згуртованості в умовах сучасних викликів. Відповідно принципи сталого розвитку формують методологічну основу для розроблення ефективних рішень, спрямованих на довготривале та збалансоване суспільне зростання загалом і на рівні ТГ у тому числі.

2. З'ясовано теоретичні особливості імперативів забезпечення сталого розвитку ТГ. Обґрунтовано, що під сталим розвитком ТГ доцільно розуміти безперервний і тривалий процес кількісних та якісних змін у задоволенні потреб територіальних громад. На цій підставі розглянуто ієрархічну піраміду тріади компонентів управління сталим розвитком ТГ. Відзначено, що перехід ТГ на засади сталого розвитку – це складний процес забезпечення багаторівневої узгодженої системи управлінських, економічних, соціальних,

природоохоронних заходів на основі комплексної, збалансованої, гармонійної реалізації. Проаналізовано співвідношення між характеристиками соціально-економічного сталого розвитку ТГ та констатовано, що неузгодженість цілей і показників соціально-економічного і сталого розвитку ТГ не дає підстав їх постійного моніторингу на рівні місцевого самоврядування. Зроблено висновок, що сталий розвиток ТГ вважається найважливішим фактором, від якого залежить сталий розвиток держави загалом. Тому такий розвиток передбачає узгоджені дії органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадських інституцій і мешканців, що реалізуються на основі принципів партисипативності, прозорості та раціонального управління місцевими ресурсами.

3. Розглянуто підходи до класифікації та застосування інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ. Встановлено, що класифікація та практичне застосування інструментів сталого розвитку ТГ є важливими передумовами формування ефективної системи місцевого управління. При цьому різноманітність підходів до групування інструментів – за вимірами сталого розвитку, функціональними ознаками, джерелами ініціації чи часовою перспективою – дозволяє глибше зрозуміти їх роль у забезпеченні збалансованих трансформацій на місцевому рівні. Відповідно використання інтегрованого, партисипативного, партнерського та проектно-орієнтованого підходів сприяє узгодженню інтересів громади, ефективному розподілу ресурсів та підвищенню якості управлінських рішень. Резюмовано, що сформована система інструментів, адаптована до локальних умов, забезпечує сталість соціально-економічного розвитку, зміцнює спроможність ТГ та створює основу для довгострокових позитивних змін.

4. Проаналізовано виклики для сталого розвитку ТГ в умовах воєнного стану. Виокремлено основні ознаки сталого розвитку ТГ у контексті децентралізаційних перетворень в Україні. Встановлено, що умови повномасштабної війни створили для ТГ комплекс багатовимірних викликів, які суттєво ускладнюють реалізацію принципів сталого розвитку. Передусім

ТГ змушені поєднувати базове забезпечення безпеки населення з необхідністю відновлення критичної інфраструктури, що часто зазнає руйнувань. Економічна нестабільність, скорочення бюджетних надходжень та зміщення фінансових пріоритетів на потреби оборони зменшують можливості для стратегічного планування й інвестицій у довгострокові проєкти. Соціальна сфера також перебуває під значним тиском: зростає кількість ВПО, ускладнюється доступ до освітніх, медичних та соціальних послуг, а нерівність між громадами поглиблюється. Екологічні ризики посилюються через бойові дії, забруднення територій, деградацію земель та знищення природних ресурсів, що ставить під загрозу екологічну безпеку та майбутнє відновлення. Одночасно ТГ стикаються з викликами управління: необхідністю швидко адаптуватися до кризових умов, забезпечувати прозорість рішень, координацію з державними органами та міжнародними партнерами, а також підтримувати довіру населення. Отже, сталий розвиток ТГ у період воєнного стану набуває кризово-адаптивного характеру. Головним завданням для ТГ стає збереження спроможності функціонувати, захищати населення й створювати передумови для післявоєнного відновлення, інтегруючи короткострокові заходи безпеки з довгостроковими стратегіями стійкості та розвитку.

5. Охарактеризовано соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку ТГ. Встановлено, що соціально-економічні інструменти, які використовують ТГ України в умовах воєнного стану, відіграють ключову роль у забезпеченні їхньої стійкості та здатності до відновлення. Аналіз показує, що сучасні інструменти охоплюють широкий спектр напрямів – від фінансового управління та підтримки місцевого бізнесу до соціального захисту, розвитку людського потенціалу та модернізації інфраструктури. Їх ефективне застосування дозволяє пом'якшити негативні наслідки війни, забезпечити адаптацію населення до нових умов, зберегти економічну активність та створити умови для подальшого зростання. Важливою є також взаємодія з міжнародними партнерами, розвиток цифрових рішень та

зміцнення соціальної згуртованості, які підсилюють спроможність громад діяти в умовах невизначеності.

6. Обґрунтовано особливості екологічних інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ. З'ясовано, що сталий екологічний розвиток ТГ передбачає гармонійне поєднання соціально-економічного зростання з ефективним використанням природних ресурсів та збереженням навколишнього середовища. Узагальнено та систематизовано види екологічних інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні та ідентифіковано їх особливості, серед яких: орієнтація на подолання наслідків воєнних дій; комбінування короткострокових і довгострокових екологічних рішень; екосистемний підхід у плануванні територій; розвиток системи екологічного моніторингу; інтеграція принципів циркулярної економіки; енергоефективність та відновлювальні джерела енергії; екологічна освіта та залучення громади; міжмуніципальна та міжнародна співпраця. Підсумовано, що особливості таких інструментів полягають у їх комплексності, адаптивності до специфіки конкретної громади та здатності інтегрувати економічні, правові та освітні механізми для забезпечення довгострокового екологічного балансу.

7. Розроблено загальні інноваційні вектори вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду в цій сфері. Для цього:

а) охарактеризовано провідний зарубіжний досвід формування та використання сучасних інструментів розвитку ТГ. Виявлено ключові напрями впровадження зарубіжних практик у діяльність українських ТГ та зроблено висновок, що для України імплементація цього досвіду є не лише перспективою модернізації територіальних громад, а й важливою умовою їхньої стійкості в умовах воєнних та післявоєнних викликів;

б) розглянуто особливості та перспективи застосування планування розвитку ТГ в умовах цифровізації. З'ясовано, що використання цифрових інструментів дозволяє ТГ швидше реагувати на виклики, формувати

обґрунтовані стратегії розвитку та забезпечувати сталий розвиток на основі даних. У цьому контексті планування перестає бути суто адміністративною процедурою й трансформується на динамічний, інклюзивний і технологічно підсилений процес;

в) розроблено загальні інноваційні вектори вдосконалення інструментів забезпечення сталого розвитку ТГ в Україні, серед них: цифрова трансформація та інтелектуальне управління (сма́рт-енергетика, сма́рт-транспорт, сма́рт-безпе́ка); екологічна модернізація та кліматична стійкість (сталий розвиток неможливий без переходу до “зеленої” моделі управління ресурсами); інноваційні фінансові інструменти (розширення фінансової бази громад через застосування зеленої фінансової інфраструктури (green bonds, ESG-проекти), розвиток ППП, локальні фонди розвитку, залучення міжнародних грантів, технічної допомоги та інвестицій); розвиток людського капіталу та інклюзивності; підсилення економічної спроможності громади; соціально-комунікаційні інновації та нові формати взаємодії; та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажажа М., Воронкова В, Бойко М., Коротких М. Планування діяльності територіальної громади в умовах цифровізації: міжнародний досвід. *Humanities Studies*. 2023. Випуск 17 (94). С. 181–189. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2023-17-94-19>
2. Ажажа М.А., Бойко М.С. Удосконалення управління комунальною власністю територіальної громади. Актуальні питання сталого науково-технічного та соціально-економічного розвитку регіонів України : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції за участю молодих науковців, 17–20 жовтня 2023 року. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. С. 518.
3. Аналітичний звіт “Засади стійкості та основні виклики для громад під час війни”. Національна платформа стійкості та згуртованості. Київ. Вересень 2024. 26 с. URL: <https://national-platform.org/zasady-stijkosti-ta-osnovni-vyklyky-dlya-gromad-pid-chas-vijny-analitychnyj-zvit/>
4. Антонюк Н.А., Процик О.С., Любка В. В., Жеребух Ю.-Д. Р., Савка В.Б. Система управління соціально-економічним розвитком територіальних громад у сучасних інституційних умовах. *Наукові записки Львів-ського університету бізнесу та права*. 2023. Вип. 36. С. 217–224. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/748/682>
5. Бахур Н.В. Краудфандинг та краудсорсинг як інструменти стимулювання розвитку регіонів та громад. *Ефективна економіка*. 2021. Вип. 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.9.85>
6. Бессонова А.В., Безугла Л.С., Агафонов А.Д. Іноваційні інструменти взаємодії бізнесу та територіальних громад для розвитку місцевої економіки. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. (79). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-11>
7. Бідник Т.В. Інтеграція інноваційних практик розвитку територіальних громад. *Наукові перспективи*. 2025. № 9. (63). С. 22–32. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-9\(63\)-22-32](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-9(63)-22-32)

8. Бліщук Л.М. Сталий розвиток територіальних громад в контексті децентралізаційних змін. *Економічний простір*. 2024. Вип. 190. С. 104–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-19>
9. Борисова О. Екологічні повноваження органів місцевого самоврядування територіальної громади. *Академічні візії*. 2024. Вип. 24. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/706>
10. Бречко Д. Виклики для сталого розвитку територій України в умовах війни. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*. 2024. С. 264–267. URL: <https://conference.wunu.edu.ua/index.php/apmpuvusv/article/view/87>.
11. Брундланд Г. Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку. Оксфорд : Оксфорд Юніверсіті Пресс, 1987. 125 с.
12. Бурик З. М. Розвиток регіонів та об'єднаних територіальних громад у контексті децентралізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 23. С. 85–90. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.23.85
13. Васильєва О.І., Васильєва Н.В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 74–78. 86.
14. Врублевський О. Співробітництво територіальних громад. Видання друге. Київ : ТОВ “Видавництво «ЮСТОН»». 2018. 56 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/376/2018.pdf>
15. Галгаш Р.А., Семененко І.М., Білоус Я.Ю., Івченко Ю.А. Розробка прикладного підходу до організаційно-економічного забезпечення розвитку територіальних громад України. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2022. № 6 (276). С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-276-6-5-12>
16. Гордєєв О.К. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04. Одес. регіон. ін'т держ. упр. Одеса, 2014. 200 с.

17. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/252-2022-%D0%BF>
18. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820>
19. Дульська І.В. Можливості діджиталізації територіальних громад і смарт-спеціалізації їх розвитку в умовах реформи децентралізації в Україні. *Економіка України*. 2021. №4. С.68–87. Doi: 10.15407/economyukr.2021.04.068
20. Дурова Н.В., Кондратюк Д.Ю., Першко Л.О. Геоінформаційні технології територіальних громад в умовах діджиталізації. *Академічні візії*. 2024. Вип. 32. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1189>
21. Жадан Є.В. Соціальні інструменти забезпечення цілей сталого розвитку в сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 615-620. URL: http://lsej.org.ua/2_2024/153.pdf
22. Залізнюк В. П., Лазебна І.В. Економічний розвиток територіальних громад в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. *Актуальні питання економічних наук*. 2024. № 5. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14260502>
23. Захарченко В.І. Зміни в регіональній політиці України як відповідь на виклики війни та потреби відновлення від її наслідків. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2025. №1(3). С. 17–31. DOI: 10.15276/EJ.01.2025.2. DOI: 10.5281/zenodo.15161272.
24. Західна О.Р., Вацяк Д.І., Жовтяк К.В. Формування спроможних територіальних громад як важливий напрям децентралізації в Україні. *Регіональна економіка та управління*. 2020. №4. С. 40–44. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/7589/1/Регіональна%20економіка%20№4%20%2830%29_2020%20%281%29.pdf

25. Злочини війни проти докiлля: питання не лише України, а й усього свiту. 2025. URL: <https://mepr.gov.ua/zlochyny-vijny-proty-dovkillya-rytannya-ne-lyshe-ukrayiny-a-j-usogo-svitu/>

26. Iгнат О., Маматова Т. Спiвробiтництво територiальних громад задля забезпечення стiйкостi та сталого розвитку. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. Вип.5. С109–116. URL: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.5.18>

27. Iгнат О. Спiвробiтництво територiальних громад у сферi охорони здоров'я: виклики та iнновацiйнi iнструменти в умовах воєнного стану та повоєнного вiдновлення в Україні. *Публiчне управлiння та мiсцеве самоврядування*. 2023. № 2. С. 19–26. URL: <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2023-2-3>

28. Iндекс цифрової трансформацiї територiальних громад України. Дiя.Цифрова громада: веб-портал. <https://hromada.gov.ua/index>.

29. Карлiн М., Проць Н., Проць В. Вплив публiчно-приватного партнерства на фiнансову безпеку територiальних громад. *Економiка та суспiльство*. 2025. Вип. 71. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-150>.

30. Кваснiй Л., Кваснiй З., Даниленко,Ю. Фiнансова полiтика територiальних громад України в перiод воєнного стану. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2025. Вип. 5(64). С. 77–88. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.5.64.2025.4791>

31. Конспект лекцiй для студентiв з дисциплiни «Основи сталого розвитку» для здобувачiв першого (бакалаврського) рiвня освiти спецiальностi 193 «Геодезiя та землеустрiй» денної та заочної форми навчання / Укл.: доктор економiчних наук, професор Ясiнецька I.А., к.с/г наук, доцент Петрище О.І., к.е.н., асистент Лобунько Ю.В. Кам'янець-Подiльський: ПДАТУ, 2022. 220с.

32. Конституцiя України: Закон України вiд 28.06.1996 р. № 254к/96 - ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

33. Концепція сталого розвитку населених пунктів. Постанова Верховної Ради України від 24.12.1999 р. № 1359-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text>
34. Корольова В.В., Даниль А.І. Вплив військової агресії на екологічну ситуацію в Україні. *Legal Bulletin*. 2024. №14. С. 51–57. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-14-A7>
35. Костенюк Н. Впровадження основних елементів цифровізації територіальних громад. *Наукові перспективи*. 2021. № (7). С. 164–172. Doi: 10.32689/2708-7530-2021-1(7)
36. Котов І.В. Теоретичні основи управління сталим розвитком територіальних громад. *Право та державне управління*. 2023. №3. С. 83–88. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.12>
37. Кравець О.О. Теоретичні засади сталого розвитку територіальних громад: публічно-управлінський аспект. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 218–229. DOI: <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-16>
38. Кравченко І.О., Роговенко О.В. Щодо забезпечення сталого розвитку місцевого самоврядування: баланс аспектів. *Електронне наукове фахове видання “Юридичний науковий електронний журнал”*. 2022. № 10. <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/801/728>
39. Крайник О. Державне регулювання сталого розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-2712>
40. Кривенко Л.В. Соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку. *Механізм регулювання економіки*, 2011. №2. С. 33–37. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_13/L_V_KryvenkoSocio_economic_tools_for_sustainable_development.pdf.
41. Лавроненко Г. Сутність та принципи сталого розвитку сфери торгівлі. *Економіка та суспільство*. 2023. № 64. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-160>

42. Лелеченко А.П. Феномен поняття “сталий розвиток”. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1649>.

43. Лепіш Н.Я., Павлович-Сенета Я.П. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267567>

44. Матвеева О.Ю. Імперативи сталого розвитку територіальних громад та його загальнотеоретичні засади. *Ефективність державного управління*. 2020. № 50 . URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.50.2017.150646>

45. Мацерук, А. Забезпечення сталого розвитку громад в умовах війни: проблеми та інструменти їх вирішення. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 7. С. 105–111. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-7-15>

46. Мельниченко С.Г., Богадьорова Л.М., Маркелюк А.В. Використання статико-географічних методів при дослідженні екологічного стану водних ресурсів Херсонської області. *Водні біоресурси та аквакультура*. 2021. № 1. С. 235–246. Doi: 10.32851/wba.2021.1.18

47. Миргородська М. Концепція «Smart City» та цифрові технології забезпечення комфортного міського середовища. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 11. № 2. С. 88–95. DOI: <https://doi.org/10.15421/152323>

47. Моніторинг показників досягнення ЦСР в Україні. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-10/prezentaciya-csr_22.10.2019_karmazina.pdf

48. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>

49. Невмержицька С.М., Цалко Т.Р., Бреус С.В., Бондаренко С.М. Стратегічне планування розвитку територій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. №3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1992>

50. Нікітенко В.О. Соціальне проектування у публічному управлінні. *Humanities studies : Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishinghouse «Helvetica», 2023. 16 (9). P. 174–18*
51. Обушна Н. Публічний аудит як дієвий механізм управління територіальними громадами в умовах розвитку громадянського суспільства: теоретичний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. Вип. 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.8.1>*
52. Обушна Н. Особливості функціонування механізмів управління комунальною власністю територіальних громад в Україні. *Наукові перспективи. 2023. Вип. 8 (38). С. 202–215. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8\(38\)-202-215](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-202-215)*
53. Орлов Ю., Ступник Я. Кримінологічний аналіз екологічної злочинності в Україні: від ординарної ситуації до контексту війни. *Вісник Кримінологічної асоціації України. 2023. 29(2). 276–288.*
54. Пак Н., Гось М., Юсковець І. Територіальні громади: виклики сьогодення. *Молодий вчений. 2024. № 2 (126). С. 46–50. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-2-126-11>*
55. Панчишин Т., Вдовин М. Компоненти сталого розвитку територіальних громад та регіонів в умовах суспільно-політичних викликів. *Економіка та суспільство. 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-23>*
56. Патинська М.М. Формування категорії “сталий розвиток територіальних громад” в умовах євроінтеграційної перспективи. Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: зб. наук. пр. XV (XXVII) Міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 берез. 2019 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во “Політехніка”, 2019. С. 32–33.
57. Петрушенко Ю.М. Фінансова політика соціально-економічного розвитку територіальних громад : автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Українська академія банківської справи. Суми, 2015. 42 с.

58. Пирога І.С., Пирога М.І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2023. Вип. 77. Частина 1. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu>.

59. Приходько В.О. Цифровізація територіальних громад в Україні як важливий аспект повоєнного відновлення. Том 18 № 1 (2024): XVIII Міжнародна науково-практична конференція “Моделювання та прогнозування економічних процесів”. URL: <https://mreproc.fmm.kpi.ua/article/view/334161>

60. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 09.07.2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2259-20>

61. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

62. Про засади державної регіональної політики: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

63. Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів: Постанова Верховної Ради України від 24 груд. 1999 р. № 1359.XIV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/135914>.

64. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. No 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

65. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 05 берез. 1998 р. N 188/98вр URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/188/98%D0%B2%D1%80>.

66. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

67. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

68. Про Стратегію сталого розвитку “Україна-2020”: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5/2015>

69. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

70. Редько К., Мірошніченко В. Дослідження сталого розвитку в Україні: оцінка стану виконання цілей. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 22. С. 5–13. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/22.1>.

71. Сабовчик А., Попович А. Визначення поняття та цілі сталого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. С. 415–422. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 5. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.61>

72. Семенюк І., Іванченко Г., Веслова Я. Стратегічний розвиток громад в умовах подолання воєнних викликів: проєктний підхід. *Економіка та суспільство*. 2023. №55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-5>. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7794831>досвід. 2020. № 23. С. 85–90.

73. Сталий розвиток місцевих громад в умовах децентралізації : монографія / Ортіна Г.В. та ін. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 171 с.

74. Стефанович Є. Чому цифровізація громад важлива для відбудови та розвитку України. Українська правда. *Економічна правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/19/700312/>

75. Тарасюк О.В. Теоретичні засади формування сталого розвитку та практична реалізація на сучасному етапі розвитку суспільства. *Економіка та адміністрування*. 2025. URL: <https://ema.ztu.edu.ua/article/view/325967>

76. Татарчук Т. Співробітництво територіальних громад: нові можливості для розвитку. *Буковинський вісник державно і служби та місцевого самоврядування*. 2019. № 1. С. 40–45. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/misceve-samovryaduvannya/1362/>

77. Томашук І.В., Томашук І.О. Розвиток сільських територій України з урахуванням євроінтеграційного поступу держави. *Управління змінами та інновації*. 2023. № 7. С. 40–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/СМІ/2023-7-6>

78. Томашук І. В., Томашук І.О. Стратегічні основи інноваційного розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-81>

79. Трещов М. М., Мунько А. Ю. Т 66 Сучасні інструменти розвитку громад: навч. посібник / М. М. Трещов, А. Ю. Мунько Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 328 с.

80. Трофименко О. О., Дорошкевич Д. В., Джадан І. М. Використання засад глобальних цілей сталого розвитку для забезпечення розвитку промисловості України. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 11-1. С. 118–125.

81. Федірко Б.О. Сучасний стан та напрями реформування системи місцевого самоврядування в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. № 6. С. 18–22.

82. Хом'як І. Сучасні підходи до управління сталим розвитком територіальних громад в умовах невизначеності. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. №. 8(8). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/15765>

83. Центр розвитку інновацій. Які переваги використання Цифрового профілю громади. URL: <https://decentralization.ua/news/19912>

84. Цілі сталого розвитку. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk>.

85. Шестаковська Т., Дементов І. Державна політика підтримки сталого розвитку територіальних громад в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 340(2), 359-366. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-340-57>

86. Як покращити співробітництво територіальних громад? URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/inter-municipal-co-operation-under-martial-law-in-ukraine-taking-stock-of-existing-practices-and-ways-forward>

87. Ярошенко І.В., Семигуліна І.Б. Проблемні питання соціально-економічного розвитку регіонів України та пропозиції щодо їх вирішення в контексті реформи децентралізації влади. *Бізнес Інформ*. 2015. № 12. С. 105–115. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-12_0-pages-105_115.pdf

88. Dubovich, I., Adamovsky, A., Vasylyshyn, K., Perkhach, O., Volkovska, Y., & Petreṭchi, N.-M. Екологічна економіка: інструмент реалізації концепції сталого розвитку. *Наукові праці Лісівничої академії наук України*. 2021. № 23. С. 117–129. <https://doi.org/10.15421/412133>

89. European Commission. Smart Specialisation: Practical Guide (updated edition). Brussels: EC, 2021.

90. Global Outlook on Financing for Sustainable Development 2025 / Organisation for Economic Co-operation and Development. 2025 Access mode : https://www.oecd.org/en/publications/global-outlookon-financing-for-sustainable-development-2025_753d5368-en.html.

91. Gostin, Lawrence O. and Friedman, Eric, The Sustainable Development Goals: One-Health in the World’s Development Agenda. Lawrence O. Gostin and Eric A. Friedman, “The Sustainable Development Goals: One-Health in the World’s Development Agenda,” *JAMA*, published online December 14, 2015, doi:10.1001/jama.2015.1628

92. NUTS – Nomenclature of territorial units for statistics. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/overview>.

93. OECD. Enhancing Innovation in Rural Areas. Paris: OECD Publishing, 2019.
94. Soni U, Roy A, Verma A, Jain V (2019) Forecasting municipal solid waste generation using artificial intelligence models—a case study in India. SN Appl Sci 1:1–10. Available online: <https://doi.org/10.1007/s42452-018-0157-x>
- Sousa J, Rebelo A, Cardoso JS.
95. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development / United Nations. – 2015. Access mode : <https://sdgs.un.org/2030agenda>.